

DOM IN SVET

LETNIK 43

V LJUBLJANI, 1. OKTOBRA 1930

ŠTEVILKA 7

VREDNOST JAVNEGA DELA

France Koblar

Slovenci smo bili dolgo romantiki. Kot taki smo prav radi slavili vsakogar, kdor je zložil kako pesemco in zapisal kako štorijo. V šolskih knjigah smo se tudi učili o njih. Mož trdega dela v takozvanih pridobitnih poklicih skoraj nismo imeli in jih nismo poznali. Nismo zato znali ceniti vrednosti ustvarjanja. Zdi se mi, da bo treba večjega zanimanja za realnost in vsakdanje življenje in njih predstavnike. Spoznanje tega bo prineslo primerno spoštovanje Delu.

Ta misli, ki jih je malo pred svojo smrtjo zapisal Anton Kristan v spomin dvema narodnima gospodarjema (prim. Ljubljanski Velesejem ob desetletnici 1921—1930), so v splošnem, kolikor zahtevajo spoštovanje do dela, resnične in potrebne. Tudi jih ni mogoče zavračati kot izraz realističnega življenjskega nazora, saj jih je zapisal socialno usmerjen človek, ki je posvetil veliko svojih moči docela realnemu delu predvsem zato, da dvigne najvidnejšega zastopnika dela — proletarskega človeka. Vendar se iz teh besed čuti načelnejši pomen in ne smemo prezreti njihovega kulturnega obeležja, saj zajemajo dve skrajnosti, omenjajo namreč češčenje nekoristnega idealističnega prizadevanja nasproti nepoznani in nepriznani vrednosti pravega, realnega dela. Čutimo, da je miselni podarek prav v tem, da si v našem skupnem življenju realno ustvarjanje predvsem pridobitvenih krogov še danes ni priborilo primerne kulture priznanja in da zato naše narodno življenje še ni v tistem zdravem ravnovesju, ki ga daje predvsem Delo.

V splošnem je odgovor na take misli lahek. Kdor vsaj površno pozna razvoj našega narodnega življenja, mora priznati nekdanjim romantičnim geslom in vsej primitivno-naivni usmerjenosti tedanjega javnega dela ne samo časovno upravičenost, ampak tudi uspešnost. Ne moremo niti zameriti, da je v tistih primitivnih časih še tako naiven glasnik narodne besede našel svoje priznanje in veljavo, sprva celo večjo kakor borbeno stvariteljni duhovi. Sporedno s tem idiličnim idealizmom pa odkrivamo v socialni strukturi preteklih dni nelepe podobe pridobitnih stanov z izrazitimi nesocialnimi lastnostmi, tako da posamezni gospodarski

ljudje niso mogli najti priznanja in spoštovanja in je njihovo kapitalistično gospodarstvo ostalo brezplodno, kulturno mrtvo, čeprav so bili morda narodno zavedni. Sedanji čas kaže docela spremenjeno podobo. Nihče ne more prezreti, da je današnje življenje že tesno prepleteno z realističnimi sestavinami in da pojmovanje zaslužnega dela nikakor ni več romantično. Nikogar ni, ki se ne bi zavedal, da še tako idealna in še tako duhovna namera potrebuje prav realnih, gospodarskih pogojev, da more živeti in uspeti; bolj in bolj čutimo, da je predvsem za vso višjo narodno kulturo potrebno tudi uspešno narodno gospodarstvo in da narod siromak, še tako zaveden in duhovno ploden, mora nazadnje umreti — s svojo kizantemo na razpali suknji. Tako je docela romantična doba že daleč za nami in pojmovanje vseh poklicev je postalo realno. Kakor je izginil tip starega konservativnega meščana, je izginila tudi nekdanja podoba umetnika in misleca, ki se je bil v svoji duhovni suverenosti tudi socialno izločil iz družbe, ker je sovražil smešno materialnost meščana; danes je bohem izginil in umetnik je opustil že tudi pobratimstvo z brezdomcem proletarcem in stoji kot realen ustvarjavec v družbi poklicnih delavcev. Pa čudno. Splošna podoba življenja nas prav danes še ne zadovoljuje, kajti ne samo en stan ali ena duhovno opredeljena skupina, ampak vsi poudarjamo, da današnja realizacija življenja vodi navzdol in da je družbo treba vrniti k novemu idealizmu. Kakšno in katero delo je tedaj vredno priznanja in katero je etično višje in potrebnejše?

Kakor ni nobena modrost, da ima vsako delo svojo čast in zunanjo vrednost, čim vdaneje in čisteje ga opravljamo, tako je gotovo, da ni vsako in tudi ne vsako javno delo že po svoji naravi etično dobro — vidimo celo, da marsikako delo pokvari ljudi, skušamo, da je dejanje in nehanje javnih delavcev mnogokrat škodljivo ne samo posameznikom, ampak predvsem skupnosti. Zato nam mora biti čisto javno delo posebno pri srcu danes, ko odmirajo mnogi dosednji absolutni pojmi o avtoriteti, dolžnosti, poštenju, odgovornosti, ko se v splošnem sicer že prikazuje podoba širšega človeka, prešinjenega z dobrotno občestvenostjo, pa nas na drugi strani ovirajo vedno novi izrodki napačnega nacionalizma, potvarjenega idealizma in ozkega čuvstvanja do ljudi te ali one vrste.

Težav in nevarnosti je za javnega delavca dovolj in šele zasidranost njegovega dela v etičnih zakonih pokaže njegovo etično veljavo.

*

V tekmi notranjih in zunanjih sil, ki oblikujejo današnje življenje, se najčešče pojavljajo trije tipi javnega dela, ki so po svojem poklicu mnogokrat ločeni, vsi pa so radi svoje obsežnosti in dalekosežnosti etično težki in doživljajo danes vsak svojo posebno krizo: prvi je glasnik duha in obraznik besede, književnik, drugi je urejevalec javnega življenja, politik, in tretji je ohranjevalec materialnih vrednosti, narodni gospodar. Ker je delo vseh treh socialno pomembno, zato je njihova etična čistost tem nujnejša in težja, saj eden ohranja in množi duhovne sile družbe, drugi vodi in uporablja njeno voljo in tretji odloča o njenem blagostanju ali vsaj vpliva nanj. Ako primerjamo njihovo današnje stanje in njih naloge, se nam utegne odkriti tudi usmerjenost in vrednost njihovega dela.

Duhovni delavec — mislimo tu na široko, od intuitionnega pesnika do jasnovidno urejevalčevega misleca — je po svojem delu še vedno najbolj odmaknjen od vsakdanjega življenja in mnogokrat izločen iz občestva »koristnih« delavcev. Čisti poet mora gledati, kako je njegova intuicija in njegov ekstatični svet bralcu samo v intimno sportno zabavo; kadar se ta duhovni delavec upira in se bori proti zmaličenemu svetu, vpliva njegova resnica samo kot poetično ogorčenje, in kadar kot mislec ureja pojave življenja in kaže v zbeganost misli in dejanj, okuša, da svet gre mimo njega kot mimo nadležnega posebnega, kateri ne upravlja, da ima življenje predvsem realne cilje in da se kamene ne tehta z zlatno tehtnico in računi ne uravnavajo s čuvstvi in abstraktnimi pojmi. Svet pušča duhovnega delavca ob strani in hodi mimo njega. Danes je nemogoče, da bi katerokoli literarno delo imelo tak socialen vpliv, kot ga je imel n. pr. Dickensov *Oliver Twist* in noben današnji protivojni roman ne more ustvariti resničnega mirovnega razpoloženja in čistega človečanstva. Poleg te stare krize, ki z mehanizacijo realnega življenja postaja le tem hujša, odkriva današnji duhovni oblikovalec tudi v sebi krizo, saj bolj in bolj čuti, da čim gine v svetu intuicija, zmožnost notranjega gledanja in občutje kozmične sklenjenosti vsega življenja, da tem manj more njegova umetnost rasti v enakem razmerju z mehanskim napredkom življenja, čuti, da je v bistvu njegove umetnosti v resnici nekaj ostarelega, osamlje-

nega, vedno enakega, ali vsaj, da se vsebina duhovnih zakonov le malo spreminja; še več: čim bolj se skuša sam prilagoditi času in okusu, tem bolj gine pristnost in veljavnost njegovega dela, kajti pri vsem širokem razvoju, časovni in narodni svojstvenosti je umetnost — zlasti besedna — odkrila samo to, da je ena, nespremenljiva in danes — nezmagujoča superena sila. In še eno postaja bolj kot kdaj jasno, da neposredno vpliva plitvi in zgrešeni duhovni delavec in da genij zmaga šele za njim in vedno prekasno.

I n vendar je etična vrednost tega delavca samo v njegovi sredotežnosti, v harmoniji tistih sil, ki imajo duhovno oblast nad svetom in sodijo vso potvaro in prevaro, skratka v nezabrisanem čistem ogledalu človeškega srca. Sredotežnost vodi duhovnega delavca k nemiru in mu ne da zamolčati podobe sveta, kakor jo vidi v kozmični sklenjenosti stvarstva in ga sili, da v obliki intuitionne resnice razglasa skrivnostni zakon tragičnosti in pravičnosti, tudi če svetu ni ljubo. Zanj ne more biti ovire in ozirov, ker kakor hitro ni zvest svoji poetični resnici, razpade njegovo delo samo v sebi. Nad vsem nasiljem in dobroto, v vseh menjah življenja, tudi v vseh lastnih zablodah je ostal duhovni delavec vedno pravičen sodnik in se je zares motil samo tedaj, kadar je svoje delo postavil v službo racionalističnih ozirov in čutnega ugodja. Ni zgolj romantika, ampak osnova naše človečnosti, ki nas nagiba, da se vdajamo pesnikovemu svetu in iščemo v njem potrdila za svoja dognanja in ublažitve lastnega notranjega nemira. Čim bolj neizprosno je razmerje duhovnega delavca do družbe, čim bolj je vdan sami zapovedi notranjega glasu, tem močnejša postaja etična vrednost njegovega dela.

Sredi vsakdanjega življenja, s posebno nadarjenostjo za družbo, stoji politik. Dobili smo zanj celo ime — javnega delavca. Politik je danes gotovo najvidnejši oblikovalec človeške družbe in javni delavec, ki je pustil spomine svoje zdrave tvornosti, je podoben nekdanjemu obdelovalcu nekulturnih pokrajin; modri državniki so bili od nekdanjega sreča naroda. Toda politično delo ni nič absolutnega, kajti oblike skupnega življenja se menjajo, čim se spreminjajo duhovni in gospodarski temelji družbe. Platon je vse družabne oblike po vrsti naštel in ločil po njihovi vrednosti. Tudi današnje oblike družbe se menjajo in čudimo se, da demokracija izgublja svoje temelje. Pri vsej demokratičnosti smo namreč pozabili, da je pod gesli enakopravnosti rada obveljala samo odgovornost podrejenih množic in nižjih voditeljev, vrhovni

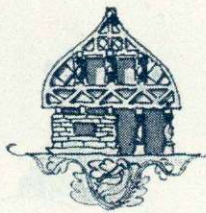

voditelji pa radi postanejo gospodarji in se rajši opirajo na svojo veljavo in moč, kakor na svojo odgovornost. Ali niso n. pr. voditelji socialističnih množic neredko postali meščansko kapitalistični gospodarji, in najbolj nasprotni družabni in duhovni nazori so se že našli v složnem sožitju, samo da bi lahko gospodovali — saj je politična sredotežnost predvsem v tem, da človek vlada. Stremljenje po moči preskoči največjo družabno in načelno ograjo, želja po vladi, najsi bo v manjših družabnih ustanovah ali velikih, narekuje zato javnemu delavcu neko posebno sredstvo, ki ni izraz upravičenosti niti neoporečnosti, ampak samo uspešnosti njegovega dela. To je politikova — taktika.

Iz tega sledi, da je delo javnega delavca v borbi s tolikimi nasprotnimi silami redkokdaj v vseh posledicah absolutno dobro in da postane velikokrat le manjše zlo. Toda če se politikovemu stremljenju po moči, katera naj pribori zmago njegovemu gospodarskemu in idejnemu programu, pridruži še težnja po osebnih uspehih, po sami karieri, tedaj izgubi njegovo delo vso idealno osnovo in etično upravičenost. Že spomini naših političnih delavcev odkrivajo malo nesebičnih podob, malo junaško etičnih boriteljev, malo človeško širokih družabnih delavcev. Boj za moč svoje skupine, stremljenje po uveljavljanju svoje individualnosti vodi vedno do neetičnih dejanj. »Oportunistov« pozna naša literatura že 60 let. Marsikak značaj se je v politiki pohabil, otopel za čast in vest. Največja etična nezmisljenost je poklicno javno delavstvo, ko res postane »delo za javni blagor« samo boljše vrste poklic, ko »možje po volji naroda« upravljajo priučene ideologije. Tak aktiven »mož po volji naroda« preokrene svojo ideologijo zdaj na desno zdaj na levo, njegov program je zdaj manj, pozneje spet bolj aktualen in vedno čaka — pripravljen za delo. Taki pasivni in aktivni »možje po volji naroda« izginejo, pa se spet pojavijo, utihnejo, pa se spet oglase, kakor je politično vreme. Premalo poudarjamo resnico, da je javno delo samo varstvo duhovnih zakladov in narodnega imetja, ki ga sme opravljati samo tisti, kdor je sam dober, svoboden, čist, zdrav, zvest — zvest ne do svojega uspeha, ampak vse življenje, do smrti. Politika, to je boj za življenje naroda. Današnji svet pa se politiku že skoraj več ne čudi, če je spremenil svojo smer, skoraj že pozablja, da je politika zadeva človeka, značaja, njegove duhovne zrasti, ki je ne more spremeniti nobena slučajna sila. Politika ni aktivizem sam na sebi, niti ne samo zaupanje in zastopstvo skupnih

zadev, ampak urejevanje sveta tako, da se ohrani vse, kar je dobrega, da vse dobro raste in vse slabo odmrje. Gotovo ni politično delo nič metafizičnega, a kljub temu morajo biti v njem predvsem osnove tvornega duha, njegova pota morajo iti skozi sredo stvarstva; prva zahteva javnega delavca je ljubezen do ljudi in najvišja čednost široka modrost, s katero zna spoštovati vse raznolikosti in jih urediti do enotnosti, ker je škoda, da se izgubi tudi najmanjša vrednost življenja.

Na prvi pogled brez zveze s kulturnim življenjem se nam zdi delo gospodarja. Samo na sebi je gospodarsko delo predvsem delo za lastno blagostanje; treznost, varčnost, delavnost, podjetnost ohranjujejo in množe zasebno lastnino, dajejo posameznemu človeku moč in svobodo in če so vsa njegova dejanja v skladu s tako zvano trgovsko in pridobitveno moralo, niso etično oporečna. Vse to delo pa nikakor ne pozna čuvstev — rado otopi človeka in ga utesni v samo pridobitveno smer, da velikokrat izgubi razgled na skupnost sveta, da postane krivičen in nasilen, tak, kakor ga označuje slovenska modrost, ki pravi, da denar nima duše. Pa to je samo kapitalizem, ki se nam kaže oduren, kadar je mrtev in hladen, nevaren pa je, kadar začne segati v vse strani življenja, kadar zagospoduje nad družabnim redom in si skuša ukloniti tudi duhovno življenje — vodi nas v novo suženjstvo in novo mathuzianstvo. Na narodno kulturno življenje kapitalistično gospodarstvo samo ni nikoli blagodejno vplivalo, ker zatira duha, omejuje svobodno voljo in le kdaj in šele posredno postane tvorno — kot mecenatstvo. Tedaj pa zmaga v posameznikih vzgon duhovne tvornosti, ki navadno več ali manj prežene njih prvotne pridobitvene nagone. Zato gospodarstvo more biti pravično, smotreno in etično samo tedaj, kadar ureja vse materijelne vrednosti v splošni blagor. Etično gospodarstvo je predvsem ozdravljanje družbe in zato je v današnji družbi narodni gospodaristi, ki ureja skupno gospodarstvo zato in tako, da postaja narod bolj in bolj neodvisen od tuje gospodarske pomoči, da je v svoji svobodi lahko srečen, ponosen in zaveden. Zato je delo narodnega gospodarja, ki se ni posvetil samo lastnemu blagostanju, ampak je svoje pridobitvene darove posvetil skupnemu blagostanju, in ki osvobaja človeka doma in v zunanjem svetu, v resnici najvišje etično delo. Toda tudi pri njem ne smemo pozabiti na čistost njegovih dejanj in na nevarnost, ki preti njegovemu značaju, da začne stremiti po moči in lastni koristi.

Izmed vseh treh upoštevanih zastopnikov javnega dela je narodni gospodar v največji nevarnosti, da se ali sam izneveri skupnosti ali pa da gospodarsko moč postavi v službo kakršnegakoli nasilja, zlasti tedaj, kadar pokliče na pomoč politiko, da uničuje gospodarstvo drugih.

Iz vsega sledi, da etična vrednost javnega dela dobi svojo ceno v nesebičnem osebnem ustvarjanju tedaj, ako je sklenjeno s človeško čistostjo in usmerjeno v spoštovanje absolutnih zakonov, iz katerih izhaja namen stvarstva in s katerimi je človek neločljivo zvezan. Čim manj je javno delo zadeva osebnega ugodja, tem višja je njegova vrednost, čim večje so nevarnosti, ki mamijo delavca na neprava pota, tem bolj osebno zaslužno je delo; čim večji uspeh, tem večje priznanje. V tem oziru je delo duševnega delavca najmanj nevarno — toda kadar merimo njegovo kulturno vrednost in pomembnost, mu gre prav radi tega, ker je njegovo delo najbolj sklenjeno z absolutnimi zakoni, prvo mesto. In če kdaj gre za antitezo duhovnega delavca nasproti gospodarskemu delavcu, je ta antiteza načelno pogrešena in smela, zakaj pri tem pozabljamo, da hočemo postavljati materijo nasproti duhu, ko je zmiselna antiteza mogoča samo med duhovnostjo in materialnostjo.

*

Te misli, ki so sicer vse samo splošne in v ničemer nove, niti ne sistematično urejene, imajo namen, poudariti vrednost duhovnega delavca med mnogoterimi drugimi podobami v javnem življenju; skušajo načelno ugotoviti njegovo pravico do zaslužnega imena in zgleda za življenje. Same po sebi silijo pod pero tudi misli na današnji čas in zdi se mi, da ko smo odkrivali prvi spomenik Ivanu Cankarju, najčistejšemu našemu javnemu delavcu, smo z zadrego in plaho vestjo stali pred spominom tistega Slovence, ki je za celo pravico in nepotvorjeno resnico živel in trpel. Ustvarjanje ni zbiranje in paberkovanje, ustvarjanje je suverena moč duha; samo previdno gospodarjenje in spretno igranje z materijo ni narodno delo. Le moč in oblast duha, izvirajoča iz globin stvarstva, je normativna, spretnost in zvestoba do dela le še čednost. Iz tega dalje sledi, da duhovni delavec mora čuti nad javnim delom kljub temu, da njegovi uspehi niso otipljivi in kljub temu, da svojim dejanjem navadno ne more dati tiste neposredne zgodovinske uspešnosti in tehtnosti, s katero se včasih ponaša politik, in kljub temu, da ne more pokazati tiste neposredne koristnosti, ki izvira n. pr. iz gospodarskega

dela. Prešeren ni bil politik niti gospodar in vendar so iz njegovega dela vzrastli temelji naše kulture. Telesno sta se uničila Prešeren in Cankar, a slovenska človečnost se je razrastla preko njune smrti in poveljučana živi. Za prepričano delo samo ene besede ni, besede — smrti. Zato naše človečnosti vse od prvih spominov pisane besede do Kreka in Cankarja, vsega dela, izvirajočega iz urejenosti stvarstva, ne moremo nikdar dovolj spoštovati in častiti.

In prav radi tega ne podcenjujmo tudi sociološke vrednosti duhovnega dela, kljub temu, da ne čutimo takoj njegove aktualnosti. Mislec nalaga misel na misel, dognanje na dognanje, odkritje na odkritje in prodira po samotnih potih do dna. In poet je v vsi svoji osnovi optimist, premika in dviga življenje in ga s svojo posebno korekturo odteguje materialnosti. Dajmo delavcu spet vero v njegovo delo!

Prizadevanje vseh treh tipov javnega življenja, ki smo jih opisali, pa stalno spremlja kritika poklicnega javnega mnenja — v podobi časopisja. Kadar je ta kritika resnična in iskrena, podpira delavca, kadar je nepoštena ali plitva, greni in zastruplja delavca in družbo in pokvarjeno javno mnenje je večje zlo kot slabo javno dejanje. Javno mnenje si skuša osvojiti duševnega, političnega in gospodarskega delavca in če se mu ukloni, je izgubljen, kajti velik del zablod izvira iz ozirov na spremenljivo javno mnenje.

Najčistejše ostane delo javnega delavca samo v sebi. Politični genij je bil sicer vedno tudi močan duhovni tvorec in gospodarski človek je bil kot trgovec prvi razširjevalec kulture. Vendar je kljub današnji zapletenosti in neorganičnosti družabnega življenja neprijetno, kadar sega eden izmed delavcev v področje drugega. Skoraj grozne, kakor kulturno uničevanje se slišijo besede, ki jih je l. 1922. izrekel Mussolini: »Mi brenkamo na vse strune na liri, igramo o sili in veri, o umetnosti in politiki.« Smešna je tudi čuvstvenost in literarna frazeologija v gospodarstvu, kakor se je zgodilo nedavno, ko se je gospodarsko razmišljanje končalo s poezijo: Kam, Gospod, pojde v prihodnjem razdobju naša pot itd. in ko je gospodarski slavnostni govornik hotel pokazati tudi svoje literarno znanje, je vpletel besede: Zastonj ne veli naš veliki pesnik O. Župančič (!), da je domovina kakor zdravje, ki ga šele pogrešamo, kadar ga nimamo. — Pustimo poezijo duhovni kulturi, narodnemu gospodarstvu skrb za naše blagostanje in politični delavec naj ne misli, da je le njegovo delo in njegovo gospodarstvo uspešna in edina uvaževanja vredna javna služba!

S U T A

Magajna Bogomir

Naj bo to pismo iz mojih predzadnjih veselih dni v Zagrebu posvečeno Suti, o kateri Ti bom povedal še mnogo, ko se povrnem.

Tožiš o ozračju, v katerem ni mogoče več ustvarjati lepe besede. Tožiš o nerazumevanju sedanjega človeka za lepote, ki naj jih trgamo iz stvarjanja, iz srca in duha. Tožiš o strašni mori razmer, ki nas tiščijo na tla.

Verujem v Tvoj dar in v to, da Ti je bila dana skrivnostna zapoved: Delaj in ustvarjaj! Zato ne razumem, odkod Tvoja malodušnost. Ni stvari, ki bi mogla ubiti dušo umetniku. Niti smrt telesa je ne uniči. Zakaj se torej bojiš kritike in tožiš o nerazumevanju?

Ne veš, kam bi: Ali bi šel v srce ali v duha ali v razum? Življenje je življenje. Življenje ni brez duha, razuma in srca. Iz srca piši, iz duha poveljuj, iz razuma oblikuj!

Vsaka umetnina bodi jasna in razumljiva! Jasna in razumljiva pa ni nikdar vsaka umetnina vsakemu. Nebroj obrazov srečaš v enem samem letu. Dva si nista enaka med njima. Kako naj mi uživamo pesem tibetskih plesalcev s tisto dušo, iz katere jo pojo oni? Ne zahtevaj od havajske deklice, ki je kot pesem širokega morja, da bo razumela uverturo moderne opere. Oboževalec Puškina bo zavračal Dostojevskega. Proletarec ne bo razumel Goetheja in Goetheja bi bilo strah ob široki pesmi ruskih kladiv in bi se zgrozil ob strašno lepim pesmih Dvanajstoric. In vendar so lepi Puškin, Dostojevskij, Goethe in Blok, kajti pisana so bila njih dela iz srca, duha in razuma.

ZMarijo, o kateri sem že pisal, sva gledala Josefino Backer. Tisoč oči je strmelo v morje afriške luči, v omrežje plezalk in ovijalk ovito, po kačje se zvijajoče prekrasno bakreno telo. Nekateri gledalci so se krohotali, drugim so na široko odprta zijala usta, tretjim je žarel sij nečesa tuje-lepega iz oči.

Glej, Marija, ta ples je lep,« sem rekel jaz. »To je ples propadajoče Evrope. Gabi se mi. Ostuden je,« je odgovorila.

»To je ples ovijalk, plezalk in žarkov, ki se rinejo med ogromna drevesa, da v najgloblje dno pragozda prinesejo življenje,« sem rekel jaz.

Še to noč bo ta ples ležal pri enem izmed zagrebških bankirjev in bo vreden deset tisoč dinarjev,« je odgovorila zbadljivo.

»In vendar bo zagrebški bankir le eden izmed gledalcev, ki ne morejo doumeti tega plesa,« sem rekel jaz.

Na cesti sem drugi dan srečal Backer. Gledal sem ji v oči in so bile jasne in lepe in beločnica čista kot vanilijin cvet in zenica črna in jasna kot daljna skrivnost. Zbal sem se. Tuja in strahotno oddaljena je bila lepota te duše in zadelo se mi je, kot da sem stegnil roko in se je dotaknil šele s konico prsta, doživeti pa jo more v vsej širokosti le skrivnostno bitje, ki ga je živ tega sveta postavil tja, kjer je zemlja najbolj daleč od svojega središča.

Ti pa hočeš biti namenoma ali pa iz plašljivosti ozek in pišeš v unionskem ozračju. Spominjam se. Včasih je bilo tudi meni v njem tesno. V Unionu se zbira centrum slovenskih možganov in srca. Morda je tam zato tako tesno, ker hodi življenje izven teorije in unionskega srca. Res je tudi, da so nas strahotno stisnili med Julijske Alpe in Karavanke in da so šest sto tisoč bratov in sester odrezali od nas in da preveč boli, da bi človek še mogel pisati. Vse to vem in čutim, da naša pesem ne more biti več vesela, živa pa je še, živa do samega neba, v samo nebo kriči. Le stopite iz Uniona in boste videli! Plašljivosti pa ne morem razumeti. Včasih so desetisoče naših mladcev in mladenk odpeljavali v Carigrad. Narod pa je na to dejstvo gradil le silnejše tabore. Prijatelj, razpostavimo klopi po pobočjih Alp med dolino Save in se zakrohotaemo z zidov tega stadiona vsej božji in pravični zapadni Evropi v obraz, in se ne radujmo po otročje, če so sedaj milostni toliko, da nam prevajajo Hlapca Jerneja.

* * *

Morda ne boš mogel tudi Ti dojeti tega, kar bom pisal naprej.

V naši zagrebški studentovski družbi je vladalo nekaj časa prešerno življenje. Naveličali smo se prirejanju igre Slovincem in skrbeti za to, da bi služkinje in delavce dobili v svoj dom. »To ni naši dobi več primerno,« smo rekli. »To je bilo važno za časa taborov in Kersnikov.«

Pričeli smo popivati in ni bilo prostora, ki bi nas od časa do časa ne bil poln. Metali smo denar cigankam, razbijali čaše ob zid in plesali po mizah. Zavrgli smo vsak svojega dekleta in najemali dekleta s ceste. Pa tudi služkinje in natakariče, celo najlepše med njimi, so prihajale brez vsake propagande v našo družbo in sijali so jim obrazi od zadovoljstva. Besedice Bog in hudič so nam bile istovetne, istotako bednik in bogatin, naga fotografija in Pietà, veselje ali stranišče. Edini strah, ki smo se ga bali, je bil strah pred boleznijo, a te smo se znali varovati naravnost čudovito. Zbolelo

jih je samo par, a ti so bili v največji časti med nami. Živelo je še nekaj med nami, v vsakem posameznem. A tega nas je bilo sram in smo včasih stisnili z eno roko oči, z drugo srce, samo da bi ne bila skvarjena harmonija. Tisto, kar smo skrivali, je bilo čisto življenje, ki se je iz naše domovine vklesalo v nas, tisto, kar se Josefina Backer ni bala pokazati stotisočim gledalcev, dasi je drugače morda živela podobno kot mi.

* * *

Vračal sem se velikokrat ob petih ali šestih zjutraj po strminah Dolge ulice na svoje stanovanje, omamljen od vina ali dekleta, od katerega sem se vračal. Sam sebi ali okolici sem govoril glasno razkošne in razigrane govore in ob kamenitih vratih sem govoril Marijini podobi, ki je med prižganimi svečami strmela v me. Potem sem šel naprej.

Vselej sem zagledal neko strašno bitje, ki je slonelo ob šestnajstem kandelabru, tam, kjer prenehajo hiše in stoje le še po bregu raztresene vile. Kako je živela ta pocesnica, ne vem. Izsušena je bila do samih kosti. Stala je pod lučjo v črni, s snegom obmetani obleki kot strah. Nihče je ni najel. Vselej, ko sem šel mimo, je uprla dvoje širokih oči v me in mene je vselej zapekla vest, da se nisem pristavil. To je bila še edina vest, ki sem jo imel. 'Glej, zakaj bi vsaj eno noč ne opustil druge in odšel s to, ki je nihče ne najame,' sem si mislil.

Neko noč se mi je zahotelo romantike. Nekaj posebnega se lahko pripeti, če jo najamem. Ta bo ena izmed tistih, ki mi bo na dolgo in široko pripovedovala o življenju. Natanko bo spoznala, kaj mi najbolj ugaja. Potem se bo vrgla okrog vratu ali se zasmejala na široko. Morda se ne bo mogla nehati smejati pol ure in bo med smehom vzklikala najrazličnejše neumnosti. Morda se ji bom rogal jaz in se bo nje polotilo besnilo, da bo udarjala s pestjo po mizi in si zasadila nohte v lastno kožo. Nekaj takega ali podobnega se bo zgodilo. Njena soba je lahko nekaj posebnega. Lahko je podobna kaki hofmanski kleti, ali pa je nekje pod streho in je videti iz nje vso dolino med šalato in Gornjim gradom, po kateri se rinejo vile in zimski vrtovi na vse bregove — tam v daljavi pa segata v črno ozračje medlo razsvetljena stolpa stolne cerkve. Na sredi sobe stoji okrogla miza, na njej visoka suličasta vaza, zelo tenka, kot da se je kača vzpela na rep in okamenela. In žre ta kača rože prav posebne vrste. Cvetje

je gotovo vijoličaste barve. Ker je zima sedaj, je to cvetje gotovo umetno in kupljeno pri starinarju. Vse druge pocesnice imajo v vazah rdeče živo cvetje, sveže vsak večer in kupljeno od kavalirjev. Ustavil sem se.

Njeno telo se je premaknilo leno in počasi, kot da se je zbudilo iz težkega sna. Odprla je usta in zastrmela v me. Ustnice so se skrivile krčevito in zasmejala se je tako, kot da ne verjame, da jo hočem res najeti. Hip nato ji je zasijalo iz oči nekaj mehkega, blagega. Rekla je samo eno besedico:

»Mladi!«

»Pojdi z menoj! Imaš svojo sobo?«

»Imam. Četrť ure je od tukaj gori proti Tuškancu ob tej cesti.«

Prijel sem jo pod ramo in jo vodil za seboj po strminah. Le ozka gaz je peljala med visokim snegom. Toda cesta je bila še vsa razsvetljena in najini senci sta se zibali po snegu sem in tja. Včasih sta se podaljšali nekam daleč, potem sta se stisnili skupaj v majhno okroglo liso.

»Ti si jako suha. Kaj nič ne ješ?«

»Nič ne jem.«

Zakaj pa čakaš vsako noč, če nihče ne prihaja pote? Zakaj ne prideš rajši doli med trg, kjer je veliko ljudi?«

Sprla sem se s tovarišicami, ker so razglasile, da sem bolna, pa nisem, vedi. Včasih sem bila zelo lepa in sem jih imela veliko. One so bile nevoščljive. Rajši sem sama tu gori in vedela sem tudi, da me boš nagovoril ti.«

»Kako ti je ime?«

»Vera.«

»Je to pravo tvoje ime?«

»Da!«

Nekaj časa nisva govorila nič. Spomnil sem se namreč na neko Vero, ki sem jo vodil v šestnajstem letu po gmajnah domačega kraja. Tiste dni sva hodila sem in tja, se držala za roko, se poljubljala boječe in se domenila natanko to in ono za bodoče življenje, celo kje bo stala hiša, sva se domenila, vse tako, kot delajo petnajst- in šestnajstletni ljudje. Potem pa je šla Vera v Argentino in nisem nič več slišal o nji. Morda čaka tudi ona kje v Buenos Aires, da bi jo kdo poklical. Seveda je poletje tam sedaj in vsaj zebe je ne. »Da, Vera, Vera je lepo, zelo lepo ime. Toda rečem ti, res nima zmisla, da bi ti čakala tukaj vsako noč. Oči imaš še vedno lepe. Telo bi se ti pa popravilo, če bi dovolj jedla. Preseli se v drug okraj, kjer te ne poznajo — na Prilaz morda ali v Petrinjsko ulico.«

»Pripovedovala ti bom, zakaj ne,« je rekla ona. »Aha, pripovedovala bo povest,« sem si mislil.

Na tej cesti sem bila rojena. Mati je prišla iz Celja in živel v začetku tako kot jaz. Potem pa se je zaljubil vanjo moj oče, ki je zahajal k njej. Poročila se je in kar se redkokrat zgodi med nami — rodila sem se jaz. Oče je umrl. Mati je zopet odšla na cesto in privedla v to družbo tudi mene. Zaslužila sem veliko. Ko je omagala mati, sem jo vzdrževala jaz prav do smrti. Zaslužila sem tako dobro, da sem celo v banki shranila tri tisoč dinarjev. Sedaj sem pa porabila vse. Toda s te ceste ne morem, res ne. Poskušala sem to, toda v drugi ulici sem se zazdela sama sebi kot kaka prava prostitutka. Tu pa so me poznali vsi in ljubili vsi, dokler niso tovarišice razglasile tiste laži. Vidiš, tako sem se privadila na ta dom in rajši trpim glad, kakor da bi se odstranila. Ti boš pa tisti, ki boš povedal svojim prijateljem, naj pridejo k meni.«

Ta zgodba je najbrže resnična, sem si mislil, kajti vsebovala ni nič tistega, kar sem pričakoval. Zadeva mi je postajala mučna. Hodil sem molče in slišati je bilo le škripanje snega izpod nog.

Torej tvoja mati je bila Slovenka — da! Ali imaš ti v svoji sobi vazo, ki je kot suličasta kača in so v njej vijoličaste rože?»

Nimam,« je odgovorila začudeno in me pogledala v oči. »Drage so rože. Kdo bi jih kupoval pozimi?»

Ne prave. One druge iz papirja?»

»Iz papirja? Nimam. Res nimam. Ali morda hočeš, da bi jih kupila? Jih bom kupila, če hočeš. Res, ti, jaz jih bom kupila. Pa tudi drugih, če boš hotel. Res! Veruj!«

Njen glas je postal plašen.

»Moj Bog,« je vzkliknila naenkrat.

»Kaj je, ljubica,« sem jo vprašal pol-šaljivo in skušal razbrati, kaj se godi za črnimi zenicami.

»Kaj ti je, ljubica!«

Njena roka je zdrsnila iz moje in preden sem ji mogel podpreti telo, je zdrsnila v sneg brez vsakega vzklika.

Prvi hip nisem vedel, kaj bi. Potem sem ji drgnil sence s snegom, a oči, lepe črne oči, motno razsvetljene od zasnežene cestne svetiljke, so se gubile v motnost in videl sem, da je vse več kot navadna slabost.

Mati, mati,« je zaječala kot kak otrok z vročično boleznijo. Naložil sem telo čez ramo in nesel njo — Vero — do bližnje stražnice, odkoder so poklicali rešilni voz.

Čudno nemo je poskakovalo v vozu njeno telo v mojem naročju.

V bolnici so ji dali najprej injekcijo, potem pa mleka. Mleko je izbruhnila. Potem so ji dali čaja, pa tudi čaj je izbruhnila. Potem so ji pre-

gledali zopet srce in rekli: »Nič ne bo z njo?« Kaj je ona vaša sestra?»

Nisem odgovoril. Počakal sem še, da je umrla in odšel.

* * *

Drugí večer sem na popivanju povedal to zgodbo.

»E, je pač tako,« so rekli drugi.

In vendar je Vera umrla, sem si mislil jaz in se hotel zasmehljati, a nehote je zopet mučna misel obdala dušo in gubil sem se v polpijane sanje. V njeni vazi so vijoličaste rože, vijoličaste rože. Na njenem grobu bodo vijoličaste rože, vijoličaste rože, rože, rože - ee — Zopet sem se zasmel, to pot glasno in ozrli so se drugi vame.

Ee, Marij se je zamislil. Pisal bo novelo, dobil bo zanjo tri sto dinarjev, kot najlepša med nami za eno noč.«

Vse se je smejalo tem besedam, a smeh je prekinil tovariš, ki je planil po stopnicah navzdol k nam.

Najnovejša novica, prijatelji moji, ho, rečem vam, saj ne boste verjeli. Iz Ljubljane je prišla. Studentke niso lepe, vem, a ta? Rečem vam, ko je stopila v predavalnico, je vse ostrmelo in še profesor, naš prerresni, naš prestari, ki ima kri samo še v nogah, jo je pozdravil prvi, ha, s poklonom glave, vam rečem, kot da bi bil on kak Adonis. Nehote jo je pozdravil. Pravijo ji

Suta,

a to ni njeno pravo ime. Izrekla si je nema kot otrok to ime in ker jo vsi imenujejo tako, želi, da jo imenujemo Suta tudi mi. Njeno krstno ime pa je Danica. Pol ure sem govoril z njo in mi je bilo pri srcu kot kakemu pesniku. Nocoj pride med nas.

Med tovariši se je povečalo veselo razpoloženje in nekdo je zaklical:

»Vadljajmo zanjo! Vadljajmo, kdo jo bo imel prvi.«

Prišla je s svojo tovarišico kako uro pozneje. Ko je še stala na stopnicah, sem jo ugledal in se začudil. Pričakoval sem visoko, stasito žensko, kakršne je videti med divami po filmskih platnih. Že ime Suta je obetalo nekaj takega. Toda v sobo je prihajal mesto dive prelep otrok, star kakih devetnajst let. Plašno se je ozrla po družbi, toda med predstavljanjem je vsakemu krepko stisnila roko: »Jaz sem Suta. Pozdravljeni!«

Takoj je ponehal smeh, ugasnila je kvanta. Prišlo je naenkrat med nas dekle iz tistega sveta, ki smo ga sanjali nekoč. Zato ni nihče vedel, kaj naj govori z njo. Med šestindvajsetletne naveličance je prišel pozdrav iz domovine.

Strmel sem — bil sem že pol pijan — z neko topo treznostjo v lepo mlado prikazen. Kaj hoče med nami? Zakaj je prišla med nas in ni ostala v Ljubljani, če hoče, da bi ji bilo lepo v tistih vrtovih, ki se širijo vsepovsod, tam, kjer je pesem, četudi žalostna, čista in lepa — ne tu, kjer umira Vera sredi ceste, ne tu, kjer se tekme vršijo, kdo bo najdalje zaplaval v močvirje. Vzkipela mi je jeza v mislih: Kak sem vendar? Saj vendar ne bo zmotila že ubrane disharmonije med nami. Tu ne potrebujemo nikakih dobrih in lepih angelov. Če hočeš ostati med nami, ostani, in nepotrebno bo vsako svetozalje.

Pij, Suta, ti boš božica naših boginj odslej. Venus naša boš.«

»Ne rogaš se, tovariš! Rekla sem: Ime mi je Suta.«

* * *

Davorin je bil najlepši fant med nami. Od očeta je prejemal štiri tisoč dinarjev na mesec. Denar za njega ni imel vrednosti in je dostikrat popivala vsa družba na njegov račun, razen Simona, ki se je tudi svoji večerji odpovedal, da si je lahko plačal sam. Vselej smo se umaknili od tistega dekleta, ki mu je dvoril Davorin, kajti njega bi ne bilo mogoče premagati. Ta večer pa je le nastala čudna tišina, ko je on prisedel k Suti, že naprej gotov popolne zmage. Jaz sam sem tedaj opazoval Simona. Ta človek ni bil akademik. Baval se je z muziko. Meni se je zdel kot tujec v naši družbi. Nisem ga maral in nisem se hotel srečati z njegovimi srepmi očmi, s katerimi me je opazoval velikokrat. Tudi njegovo godbo, ki ni bila nič prikladna za ta prostor, sem mrzil. Zazdelo se mi je ob njej, da hodim po nekaki samotni temotni pustinji, na kateri se raztreseni beli kamni maličijo v nepregibne spake. Tu in tam sem zaslučil kako varljivo fato morgano v njej. Morda sem se varal radi pijanosti. Kajti njegove oči so velikokrat, zelo velikokrat izgubile srepost in izražale nekaj takega, kar vidimo v očeh igralke Elizabete Bergner. Le kadar so ga hudo napili, je postal nerazumljivo živahen. Tedaj je igral, kar smo zahtevali — tango — ali kaj takega — »Sonjo« — »Gigolo« — »Mesečne noči« — »Valček ljubezni«. Igral jih je divje in je spravil vso družbo v razbrzdano veselje. Čudil sem se, zakaj se je dostikrat pridružil tistemu dekletu, ki je bilo najmanj lepo. Tega bi mu ne bilo treba, kajti videl je gotovo, da dostikrat počivajo oči najlepših na njem, dasi sam telesno ni bil nič kaj posebnega.

Ko je Davorin prisedel k Suti, je Simon nehote nekoliko vstal, zagolčal nekaj, izpraznil čašo in

stisnil obraz v dlani. Seveda ni zapazil tega nihče razen mene, kajti strmeli so vsi na Suto. Celo najeta dekleta so jo opazovala z občudovanjem in ena izmed njih je primaknila vazo z rožami izpred sebe k nji. Zdelo se mi je, da so se tudi te ženske zaljubile v lepega otroka. Medtem ko je Davorin šepetal Suti, je Simon praznil čašo za čašo. Nekolikokrat se je ozrl k meni, kot da bi hotel nekaj povedati. Čaša, ki jo je držal med prsti, se je tresla.

»He, Simon, stopi h klavirju in zaigraj tango,« je zaklical Davorin.

Simon je ubogal brez ugovora. Ni odprl not. Zamislil se je za hip, potem se mu je povsila glava skoraj do tipk in prsti so plavali v počasnem taktu po njih. V lica mu je silila rdečica.

Improvizira. Sam iz sebe hoče igrati, sem si mislil. Zazdel se mi je naenkrat kot kak somnambul, ki hoče potovati nekam z zaprtimi očmi. Ta godba mi je bila čudno poznana, kot da sem jo že sam slišal nekoč. Da — prav gotovo — pred štirimi leti — Suta — pred štirimi leti — morda ob bregovih morja — tam ob Devinu — morda pod planinami ob sinji reki — Suta — Simon. — Zastrmel sem v igralca in plesalko. Simon — moj obraz — on in jaz — štiri leta nazaj in sedanost. Simon si ti, nekdanji ti. — Zakročilo mi je v glavi: Pijan sem in ta prokleta sentimentalnost srca. Saj ni res. Nikdar je nisem videl in Simon je godec, umetnik, človek z zbeganimi možgani, epileptični somnambul. Oo — Suta se je ozrla k meni in mi pokimala, naj jo prevzamem. Zasmel sem se in nisem vstal. Toda Suta je naenkrat pustila plesalca, ki je zardel osramočen, sredi sobe in se približala klavirju. Simon ni opazil tega. Igral je naprej in lasje so mu padali na tipke. Nato je stresel naenkrat z glavo in pogledal navzgor. Ko je videl Suto, mu je izrazil obraz nekaj zmagoslavnega. Zarezal se je proti Davorinu, vstal in sedel na svoj stol, kot da se ni zgodilo nič. »Zakaj ne igraš kaj veselega,« je zaklical Davorin poln jeze. »Na to muziko bi še hudič ne mogel plesati.«

»Ne pijem tvojega vina,« je odvrnil Simon.

* * *

Pogledal me je parkrat, kot da se obotavlja, potem je vstal naenkrat in prisedel k meni.

»Ti me mrziš, jaz tebe tudi, toda imam te tudi rad in ni mi prav nič mar, če ti je neprijetno, da sem prisedel.«

Vem, tukaj imaš Suto tik pred očmi. Opogumil si se z vinom, saj si ga dovolj popil poprej.«

»Ne, zato sem sedel k tebi, ker samo ti veš, kako mislim. Še daleč nočem tistega, kar upa dobiti

Davorin. Povem ti pa, če bo hotel tisti hudič uničiti tudi njo, mu bom z litrom razbil glavo.«

To bom skušal preprečiti jaz. Ne delaj nepotrebne hrupa. Suta je svojih dni prav tako naveščana, kot midva svojih. Ona, beli lotos, hoče biti odtrgana iz svojega jezera. Odtrgal jo bo Davorin.«

Ne — ob svoji dobi svoje. Nimam nič proti temu, da bi bila odtrgana, toda odtrgati jo mora nekdo, ki misli drugače, čisto drugače, kot vsi, ki so tukaj, ki je v svojem srcu ves drugačen, kot se dela, tisti, ki se še lahko z lepo mislijo spomni na mater ali sestro, tisti, ki je še toliko močan, da le potrese glavo in mu pade lažniva maska takega življenja, ki ga živimo, z obraza, tisti, ki je v tej družbi samo zato, ker mu slučajno ugaja ta igra.«

»Kdo je tisti?«

»Ti!«

Zasmejal sem se mu izzivalno v obraz.

»Suta bi ne prišla na vrsto, prijatelj!«

Simon je stisnil pest, da bi udaril. Toda, ko je videl, da se mu smejem še bolj, je spustil roko na mizo. Nekaj časa je molčal, potem pa je približal glavo tik k meni in šepetal z nekakim trpkim izrazom na obrazu in tiho, da ne bi slišal kdo drugi.

Njeno ime je Suta. Sama si je izrekla tako. Ne veš, kaj pomeni to ime? Tudi ona ne ve. Čuj, če bi glasbil iz vse svoje duše, bi dal godbi ime Suta in ne bi vedel, kaj pomeni. V zibelki je ležal otrok utopljen v zlati sen. Prikradel se je angel z neba in ji čisto tiho zašepetal ime Suta na ustnice. Ko se je prebudila, je že plavalo to ime v njeni duši. Kako naj bi si sicer otrok, ki niti ne ve, kaj je beseda, izrekel tako. Tako tisti, ki igramo in pojemo, ali vtiskavamo privide na platno, dostikrat ne vemo zakaj in nas je strah. Od skrivnostnega angela prihaja k nam ono najlepše med lepim, pred čimer trepetamo in sami ne razumemo. Ti slutiš to in rekel sem ti: Pojdi k Suti, pa si takoj popačil z besedo, dasi je ona poleg tistega, da ji je angel zašepetal skrivnostno ime, še pozdrav in poslanka domovine in vest domovine, dasi morda sama tega niti ne ve. Prišla je k nam, da se v zrcalu njene duše ogledamo vsi in nas postane strah pred samim seboj in se povrnemo k svečenikom lepote in prave rasti. Dejanje, ki ga hoče izvršiti Davorin, bi ne bilo dejanje hudiča, kajti hudič sam bi padel pred njo na kolena, to bi bilo dejanje izgubljenega človeka. Poglej ga, pravkar si je nadel žalostno masko na svoje lice. Laže ji gotovo o kaki svoji nesreči, o kakem dekletu na mrtvaškem odru, kajti izprevidel je, da ne odpravi nič z drzno besedo.

He, Davorin, kaj hočeš sedaj?«

Vsi so utihnili.

Davorin je ostrmel. »Tiho, klovn,« mu je zaklical nazaj.

Simon se je hotel dvigniti. Pritegnil sem ga k stolu. »Vraga, odloži steklenico,« sem mu rekel in mu iztrgal steklenico iz roke. Toda on se ni dal umiriti. Krčevito je suval z rokami, ki sem jih tiščal v zapestjih. Davorin ga je gledal izzivalno. Simon je bil strašno prepadel v obraz. »Niti za hip ga ne izpustim,« sem si mislil, kajti ubil bo prav gotovo Davorina. Strah me je bilo golčanja, ki se je valilo Simonu iz grla. Toda naenkrat so popustile mišice. Roki sta ohlapno obviseli v mojih, le tiste njegove velike oči so zastrmele v Suto.

»Suta, Suta, podaj nam roko,« je zajeceljal.

Tedaj so se zasmejali vsi, le Suta ne. Opazovala ga je mehko, potem je pristopila k njemu. Sklonila je glavo in se dotaknila z ustnicami njegovih:

»Pomiri se, Simon! Pojdi in zaigraj mojo pesem!«

»Suta, vadljati so hoteli za tebe.«

Vem, ker niso poznali dobitka. Če bi ga poznali, bi ne vadljali. Pojdi in igray mojo pesem!«

»Tvojo pesem?«

Kot v nekaki omami se je približal klavirju. Čudil sem se: »Kako naj ve, katera je njena pesem.« Toda njemu se je razvedril obraz v čuden sijaj. Zaigral je in zvoki so mi bili naenkrat jasni in čisti, čisti in jasni vsem, celo Davorinu, ki je sklonil glavo. Zvoki so bili pozdrav iz domovine.

* * *

Pojdimo gori,« je rekla Suta po godbi in prišla Simona za roko.

Vsa družba se je strnila krog nje in odšli so za njo po stopnicah. Nihče ni opazil, da sem ostal v sobi sam. Sredi mize je še stala vaza z nageljni. Ves prt je bil polit z vinom, ki je na enem oglu še počasi curljalo na tla. Svetiljka je komaj nekoliko razsvetljevala ves prostor. Onkraj sobe v kuhinji je spala na klopi natakara. Opili so jo takoj v začetku. Postal je je slabo. Odšla je v kuhinjo in se skoraj onesvestila na klop. Bila je to Anica, doma nekje od Maribora. Opazoval sem jo skozi odprta vrata, potem sem stopil k zrcalu in se zapačil parkrat v njega. Potem sem stopil h klavirju in udaril zamišljeno na neko tipko. Zamišljeno se je razlil zvok med stene. Zasmejal sem se glasno in umolknil v hipu. Iz zrcala je nemo strmel name moj obraz, daljni znanec in neznanec. Dihnil sem v steklo. Obraz je utonil v nejasno. Potem sem vzel cvetje iz čaše in zataknil en nagelj v gumbnico, z ostalim cvetjem

sem odšel v kuhinjo, tiho, tiho po prstih. Prsi Anice so se dvigale enakomerno. Ustnice so se ji smejale v snu. Čez ves obraz je bilo razlito nekaj nebeško-lepega... „Bog ve, kje potuje njena duša sedaj,“ sem si mislil. Postalo mi je grenko, da bi zajokal. Položil sem cvetje na njena prsa in odšel v sobo nazaj, po stopnicah navzgor, po Dolgi ulici naprej in naprej. Ob kamenitih vratih sem snel nagelj iz gumbnice in ga položil med sveče pred Marijino podobo. Po Dolgi ulici naprej in naprej. Ob šestnajstem kandelabru je sameval prazen prostor, prostor

človeka, ki je čakal kupca in umrl, ko ga je našel. Niso vse stvari enostavne. Če bi odmaknil dlan od oči, bi zakričal v bolečini. Suta in Simon še ne moreta biti rešitev. Ena Vera v Argentini, druga Vera v nebesih, Suta in Simon sta na sredi med njima, a kje je še tisoč drugih poti, ti moj dobri prijatelj iz Ljubljane, ki ti manjka snovi in ne veš, kam bi. — Anica spi v kleti in na njene ustnice je razlit smehljaj.

Po Dolgi ulici naprej in naprej. Ogromna rdeča solnčna obla se je dvignila izza Maksimira in rosila kri na zasneženo pokrajino.

MRTVI SE VRAČAJO

France Bevk

10.

Bilo je že pozno zvečer. S predmestnega trga, na katerem so se bili naselili glumači, se je dvigal visok svetlobni stožec v nebo. Po ulicah je bilo pogašenih že pol luči, nad strehami je ležal mrak. Le med glumači je še kipelo življenje. Pijana radost, gneča ljudi, pisana platna in zrcala, luči, luči, luči. Na tleh blato, blato, blato. Oblaki so se bili razklali, nekaj zvezd je sijalo skozi razpoko. Pod nje se je dvigal vrišč godb, vpitje glumačev, kriki služkinj in vojakov, ki so se vozili na zračni železnici in na vrtiljakih z električnim pogonom. Vse se je vršilo naglo, divje, opojno.

Fanči Dragonja je stal pred šotorom, na čigar platnu so bili naslikani v živih rdečih in zelenih barvah hudiči, kače, smrtnjaki in duhovi. Vse je bilo strašno; vzbujalo je zono, pretresalo do mozga. Dragonja je zrl tja, kamor je strmela vsa množica, ki je stala okrog njega. Poleg avtomatičnih orgel, katerih piščali je ovijalo dvoje zelenih kač, je počival na debeli pajčevini ogromen pajek. Iz njegovega telesa je rasla dekliška glava, ki je nosila v pšeničnih laseh dve veliki krvavo rdeči roži. Oči so se ji premikale, gledale po ljudeh, usta so se ji sladko nasmihala. Glava ni bila avtomat, temveč resnična in živa, dasi je rasla naravnost iz pajkovega telesa. Tu ni bilo nikake prevare in vendar — bila je prevara. Gledalcem je zastajala sapa v prsih... Pred šotorom je stal salonsko oblečen gospod v zamazani srajci in zmečkanem fraku ter obljubljal, da bo za nekaj drobiža razgrnil pred gledalci vse čudeže tega in onega sveta. V ljudeh je zatrepetalo. Nenadoma se jih je polastil mrzličen nemir.

Skrivnosti med nebom in zemljo,« je pomislil Dragonja na prostovoljca Mraka. Že je stal v

šotoru in tiščal roke v žepih suknje, a glavo med rameni. Ob opazovanju dekliške glave na pajkovem telesu mu je bilo prišlo na misel: »Vidim, kar ni; tistega, kar je, ne vidim...« Zaželel si je biti čarovnik.

Nenadoma ga je bilo sram, da je vstopil. Prostor je bil ozek in nizek kakor železniški voz. Pod nogami je škripal moker pesek, mokrota se je svetila na stenah. Pred odrom so bile tri vrste klopi, na njih so sedeli otroci. Vrsta luči je bila zasenčena proti odru, sijala je na gledalce in jih slepila. Zunaj godba... Gospod z izpitim obrazom je vabil v šotor... Dragonja se je ozrl po ljudeh, poznal ni nikogar. Umaknil se je v kot, stisnil ramena in zrl v odalisko na rdečem zastoru, ki je pol gola plesala s smrtjo... V čakanju so mu prihajale misli. Otresel se je daljnih spominov. Prišli so najbližnji... Slike doživljajev tistega dne...

Tistega večera je bil Fanči Dragonja pol ure pred časom zaprl trgovino. Dogodki so ga bili tako izmučili, da bi bil padel na tla in od onemoglosti jokal. Znova je občutil mrzlico, telo se mu je treslo v drobnem drgetu, ki se je večal od ure do ure. Najrajši bi bil legel, zaspal in se dolgo, dolgo ne več prebudil. Neznani občutek iz preteklosti, ob katerem se nikoli ni ustavil in ki ga ni znal imenovati, je prihajal vanj. Odganjal ga je. Hotel se je rešiti nevidnega, ki je neprestano plaval za njim. Imel je eno samo željo: oditi domov, kot je odhajal vse večere v teku zadnjih let, živeti, kot je živel prej. Vse, kar je delal zadnja dva dni do trenutka, ko je bil stopil v hotel in se osmešil pred tujcem — usodna neumnost. Da, vse neumno, blazno, pogrešeno do tistega hipa. Popraviti bi moral, kar se je dalo popraviti. Spregovoriti z Berto, ji reči lepo besedo. Nekoč sta se bila sprla. Šel je in se napil. Ko se je vrnil, ga je žena s skrbjo sprejela in mu postregla. Ali bi se zdaj ne zgodilo prav tako? Ni bil prepričan, a si je tega vroče želel. Pride

domov, žena ga pogleda z globokim, zaskrbljenim pogledom. Težko je izreči prvo besedo, on jo reče. Morda bo pozabljeno vse, kar je bilo. Še bo ostala v duši senca; ta bo izginila le polagoma, a na zunaj bo vse poravnano. Spravila ga bo v posteljo: »Zakaj si bil tak? Ali hočeš čaja? Dam ti aspirina...« Prijel jo bo za roko; nič drugega — prijel za roko...

Stoječ sredi ulice se je Dragonja spomnil slike Sedmakove matere, razbite ure na tleh. Prešinila ga je kruta slutnja, da so vse njegove misli le neplodne sanje, da se nič takega ne bo zgodilo. Med njim in med ženo je zijal prepad. In znova se je zvalilo nanj tisto, kar se je prej javljalo le podzavestno, v drugačnih oblikah, a ostro in pekoče. Ali je to vest? Zgrozil se je kakor človek, ki je ugotovil na svojem telesu nagnusno nalezljivo bolezen. Vse iz njegovega greha, po njegovi krivdi. Strah, kes in gnus — vse hkrati. Občutek strašne zavrženosti in izobčenosti iz družine, iz človeške družbe — vsi ti občutki nimajo imena. Sredi dela je nenadoma postal, se zamislil, zastrmel, občutil bolečino, ki je kot električna iskra spreletela dušo. Vest? Kaj je tisto, ki je v teku let stokrat povzročilo, da je nenadoma onemel sredi smeha in nemo buljil pred se? Da se je plašil ponoči iz spanja? Vest, vest? Tega pojma se je branil z vso silo svoje duše. Vest, vest, vest? Odganjal jo je, zasmehoval in ubijal s hladno razlago, a se je prikazovala skozi zasmeh, rastla iz mrzlega razuma. Proč, proč! Dragonja se je vznemiril. Odgnal je za hip neznano, ki ga je zasledovalo, in odšel po ulici.

Hotel je iti domov, a ni bil krenil proti domu. Kam ga vodi noga? Zdelo se mu je, da tega večera nima več doma. V hotel? Pred seboj je videl noč brez spanja, v mrzlici, v premetavanju po postelji. Bal se je, da bo v samotni tisto strašno in neznano, česar ni znal imenovati, še huje pritislilo nanj in ga zadušilo... Moral je iti domov. Moral je poravnati, kar je vnanjega, zgolj telesnega, saj je dovolj strašna teža duše. V duhu je videl pred seboj ženo, ki ga ne bo pogledala, obraz bo obrnila v steno. Spal bo v sprejemnici. Na steni poševno viseča slika, a na tleh ura. Morda se bo umiril kljub temu, da bo le pod domačo streho.

Obrnil se je in prekoračil cesto. Za seboj je zaslišal hupanje avtomobila. Zaverovan v svoj sklep se ni zmenil zanj. Zavora je zaškripala zateglo, avtomobil se je ustavil tik pred njim in mu zaprl pot. Dragonja je začuden obstal. Šofer v črnem, usnjenem jopiču je s sovraštvom pogledal nanj: »Vi, ali ste pijani?« Zakaj bi bil pijan? Zakaj ga ta človek sovraži? Zavedel se je, da bi ga bili kmalu povozili. To ga je

nagonsko streslo. Iz njegovega duševnega stanja, iz mrzlega preudarka se je izvilo: »In končno...« Avto se je premaknil in odbrzel po ulici, Dragonja je gledal za njim.

In končno...« Skomizgnil je z rameni. In se je znova nagonsko prestrašil tega. Tako na robu prepada še nikoli ni bil. Da je ubežal tej misli, je dal v svoji duši prostora onemu drugemu. Korak je pel: vest, vest... Roka jo je odganjala, duša je napenjala vse sile. Nato je pela njegova hoja: vest, smrt... vest, smrt... Končno je zamrlo tudi to, na uho so mu odmevali drugačni zvoki njegovih stopinj: »Berta... Sedmak...«

Nad mestom je ležal topel, vzdušen zimski večer. Zadnji sejmarji so hiteli na postaje. Na ulice so se usuli meščani, ki so delali ves dan in so si zaželeli pijane zabave in šuma. Otroci in dijaki so piskali na piščalke, pihali v pisane trobente, da je glušeče odmevalo od hiš. Glasovi glumaških godb so se izgubljali v daljavi kot odmev daljnega bakanala... Vse to je zdaj prihajalo do Dragonja le kot odmev daljnega življenja. Bil je ves v sebi, svet sam zase, zdelo se mu je, da ni ničesar drugega izven njega.

Hiša je bila zaprta. Iz spalnice je skozi temnice prodirala bela luč. Ni imel ključa, odprla mu je teta Doroteja. Gledala ga je prodirno, kakor da bi ga radi naglušnosti hotela poslušati tudi z očmi. Dragonja se je hotel zadržati mirno, a je bil v hipu razdražen nad tem prodirajočim pogledom. »Kje je Berta?« Starka ga ni razumela. Ali ga s pogledom le izprašuje? Ali kaj ve in ga obsoja? Ko ji je vprašanje znova zarjul na uho, mu je molče pokazala na vrata spalnice. Nato se je obrnila in tožeče zaplakala: »Kako je postalo pri nas! Od hiše pojdem...«

Kako je postalo pri nas?« Dragonja je gledal za njo, ki je izginila v kuhinjo. Želel si je domov, da poravna neumnosti zadnjih dni, da se umiri, a zdaj govorijo še gluhe stene... V hipu se je spomnil na ženo: »Ona...« Naglo, s sunkom je odprl vrata v spalnico.

Vsobi je gorela bela luč. Na postelji je ležala rdeča, franžasta ruta, ki je prej zastirala belo svetlobo in jo spreminjala v toplo, rdečkasto... Dragonja se je globoko zavzel nad spremembo, se razburil, kakor da je rdečkasta luč pomenila ljubezen in mir, toplo ognjišče. Bela luč je žgala v oči, žarko razsvetljevala vse predmete. Zdelo se mu je, da prodira še v njegovo notranjost, grebe v njegove tajnosti.

Ozrl se je po posteljah. Bile pa so razmetane, kakor da je nekdo iskal nekaj skritega v blazinah. Berta je čepela na tleh. Dva predala omare sta zijala odprta pred njo, vsi predmeti so bili razmetani. V prvem hipu si je mislil:

pospravlja, ubežati misli. V naslednjem trenutku je spoznal, da se godi nekaj drugega, hujšega, grozečega. Na njenem razprostrtem krilu so ležala nekatera pisma, nekaj fotografij, okrvavljen robc rajnega Antona Sedmaka in pušica z njegovimi osebnimi podatki. Te predmete je on pred dvema večeroma iskal, a jih ni mogel najti. Torej ona tega ni uničila. Hranila je in čakala hipa. Popadla sta ga obup in bes, da bi bil planil do nje, zgrabil vse, kar je imela v naročju, uničil, poteptal. Ni se premagoval, vendar ga je zadrževalo nekaj silnega, ni imel moči. Pogledal je ženi v obraz. Bila je tako globoko zaverovana v predmete, kakor da rešuje težko nalogo, od katere odvisi njeno življenje. Ni ga pogledala. Le opaziti je bilo, da se ji ob njegovi molčeči navzočnosti vedno pogostejše dvigajo prsi. Za Dragonja so bile v tistem hipu pri kraju sanje, da ga bo lepo sprejela, spravila v posteljo in pojde življenje svojo pot dalje. Vse zaman, vse zaman! Vse je bilo končano. Med njim in med Berto je zijal prepad. Nič več ga ne more premostiti. Bila mu je tuja, tuja... Občutil je, kakor da je stopil po pomoti v drugo hišo in čepi pred njim neznana ženska, ki bo planila in zavpila, ko ga bo zagledala. Užalilo ga je, ga še bolj navdalo z grozo in srdom. Ali se ji radi spomina na Sedmaka tako burno dvigajo prsi?

Vnavalu čuvstev je udaril z nogo ob tla: »Berta! Berta! Prokleta!«

Saj ni vedel, kaj je hotel. Nekaj zlomiti, pretrgati, prekiniti. Naložiti si nečloveško breme in ga nositi. Ali morda samo to, da so ga ženine oči izpraševale, kaj ji hoče. Berta ga je pogledala samo za hip, nato se je znova ozrla na krilo.

»Kaj imaš tam? Vrzi tisto proč!«

Berta se je dvignila in trepetala. Gledala ga je naravnost v oči. Njen glas je bil nenavaden, globoko zamolkel, kakor da prihaja iz nečloveških ust, iz onostranstva:

»Dragonja! Ali mi boš na moje vprašanje odgovoril po pravici?«

Fanči bi jo bil udaril, ji odgovoril cinično, se zasmejal, a nič takega ni mogel storiti. Med vprašanjem in med predmeti, ki jih je zdajci žena stojé držala v rokah, je čutil tako grozno zvezo, da je obstal na mestu kot začaran. Edino, kar bi bil lahko storil v tistem hipu, je bilo, da bi bil padel na kolena pred njo, jo prosil, naj nehata s tem, naj pustita, kar je bilo... Tudi to bi bil lahko storil le v prvem hipu, že v naslednjem je v ženinih očeh spoznal, da bi bilo tudi to zaman. Da bi se ponižal še bolj? Nemogoče, nemogoče!

Žena ga je zrla prodirno. Pričakovala je, kaj ji bo odgovoril... Nehoté se ji je umaknil. Stopil je do vrat, jih odprl in brez glasu izginil na hodnik...

Samemu sebi se je zasmilil. Strah pred ženo je bil v tistem hipu tako velik, in ga je v trenutku tako prevzel vsega, da se ni utegnilo poroditi sovraštvo v njem. Vstopil je v sprejemnico. Slika Sedmakove matere je visela po strani, ura je ležala na tleh... Vse, kakor je bil pustil zjutraj. Ura se mu je zdela kakor mrtev človek; ob pogledu nanjo ga je spreletela groza. Vse pusto, mirno, tiho... Ni bilo mogoče gledati, ni bilo mogoče dihati. Ugasnil je luč. Telo mu je gorelo v mrzlici. Pred očmi so se mu znova in znova kakor prejšnje dni vžigale iskre in prikazovale neznane podobe, ki so se polagoma izoblikovale v grozne slike spomina. Ni bilo mogoče ubežati. V temi je bilo še strašnejše. Vžgal je luč znova. Nad nizko omaro ob steni je stalo zrcalo. Stopil je do njega in se pogledal vanj. Kako, da je mislil, da je prav v tem pogledu odrešenje za vsako vprašanje, za vsako zagonetko, ki ga je dušila v tistem trenutku?

Videl se je v zrcalu takega, kakršen ni bil še nikoli. Za njim se je izobličil drugi človek, po obrisih njemu enak, le nekoliko širji, da je komaj gledal izza njega. Njegov odsev? Optična prevara? Dragonja je jasno videl za seboj človeka, neznano, prej nevidno bitje, ki ga je zasledovalo, ga krilo, napolnjevalo vsega in ga ni izpustilo... Ni ga mogel videti v obraz. Če se je nagnil na desno, se je nagnil na isto stran, tudi oni. Obrisi pa so bili vidni...

Dragonja je trepetal. Naslonil se je na rdeči marmor, skoraj bi se bil sesedel na tla. Znoj mu je oblil telo. Na široko so se mu odprle oči. Nekaj prej neznanega, komaj slutenega, mu je zdajci postalo jasno. Vest? Ni mogel več odgnati misli nanj. Če bi hodil po cesti, bi tolkel korak: vest, vest... Če bi visela ura na steni, bi jo tiktakala ona... Tako pa je bila žila v njegovih sencih burno, boleče: vest, vest, vest... Nato se je takt spremenil in odmevalo je še iz srca: Anton Sedmak, Anton...

Dragonja se je živo spomnil: podoba za njegovim hrbtom, senca ga je spremljala že izza usodne noči na bukovinskem polju. V hipu, ko je iskal na tleh ležečega in od strahu trepetajočega vojaka in že prej, ga je bila zgrabila za goltanec in ga stiskala za srce. Mrličev se nikoli ni bal, a na pragu grobnice mu je tistega večera stopil nekdo nasproti in mu dahnil mrzlo sapo v obraz. Kadar je zvečer legel, je še nekdo legel poleg njega, dihal naporno, mu kradel spanec, narekoval divje misli. Dragonja se vselej bal premakniti. Segel je z roko, potipal

poleg sebe, a ni bilo nikogar. Včasih je planil iz spanja. Preden se je dodobra predramil, se mu je zdelo, da vidi človeka, sedečega pred seboj... V Odesi je bil zaspal v oblačilnici kabaretnega gledališča, nad njim je na rdeče pobarvani steni visela slika napol gole plesalke. Dragonji se je v polsanjah zdelo, da je stopila s stene in legla k njemu na slamo. Iztegnil je roko, a se je nenadoma zdrznil in zakričal... Pod glavo so mu ležali dokazi Sedmakove smrti. Mislil je, da izhajajo vsi ti strahovi, prikazni, pekoče misli iz njih. Oddahnil se je, ko jih je bil položil na mizo pred Berto... Ponočevati in piti ni bil začel toliko radi Bertinega navideznega prezira. Moral je omamiti tisto neznano, pekoče, ki se je v njem prebujalo. Upal je, da bo vse končano, poravnano, ko leže z Berto v zakonsko posteljo. Bilo je še strašnejše. Še na njegovem ženitovanju je nenadoma pogledalo iz vina in se mu zarežalo v obraz. Takrat je bil vinjen. Iz strahu in onemoglega srda je jeknil tako divje, da so se svatje začudeni in preplašeni ozrli po njem. V najintimnejših hipih, ko je težek zastor oma-me zagrnil zavest, se je zagrinjalo nenadoma pretrgalo... iz toplega telesa, iz duše je velo tisto strašno, se odbijalo na Berti kot v zrcalu, in postoterjeno sijalo vanj. Med njim in med ženo je stal nekdo... Noč in dan. Groza, groza! Iz vsakega predmeta je sijalo, iz sten in še iz poda. Moral je vse prodati, moral se je preseliti. Berta tega ni razumela, a on je razumel. To dejanje mu je narekovalo tisto neznano, vsevdilj strašnejše. On bi morda ne bil imel toliko odločnosti in moči.

Nekoč je bral orientalsko pravljico: Šejk je bil iz slepega ljubosumja ubil svojo ženo Fatmo. Od tistega dne ni imel miru. Na cesti je srečal berača. Hotel mu je dati milodar, a oni ni iztegnil roke, ni sprejel novčiča. Le oči so ga gledale globoko, sinje ustnice so zašepetale: »Fatma.« — Bil je povabljen na gostijo. Njemu nasproti je sedel odličnik. Ni pil, ni jedel, le gledal ga je s prodirnimi očmi, nenadoma so se odprla njegova usta in pošepnila: »Fatma!« — Zvečer se je bil šejk zakasnil in odšel pozno domov. Na samoti ga je pričakal razbojnik. Ni ga ubil, ni mu vzel denarja. Le gledal ga je globoko, sinje ustnice so šepetale: »Fatma.« Ponoči je spal sluga ob njegovih nogah. V mesečini se je prebudil in videl znan obraz pred seboj: »Fatma.« Tako vse dni... Vzel si je drugo ženo, da bi ga razvedrila in mu odganjala turobne misli. Na ženitovanje je prišel nevabljen svat. Sedel je nasproti šejka in njegove neveste. Ni jedel ne pil, nenadoma je spregovoril: »Ali me še ne poznaš? Jaz sem Akir Ellem, brat pokojne Fatme.« Nevabljenemu svatu ni bilo po-

trebno prelivati kri, zakaj šejk se je zgrudil od groze in strahu mrtev v naročje svoje neveste.

V zrcalu pred Dragonjem se je kot na odru še enkrat odigrala ta zgodba. Občutil jo je tako živo, da je jeknil in se zgrabil za prsi. »Fatma! Fatma!« Vsak hip so se v njegovi duši odpirale nove globine, nova spoznanja. Nanj so gledale slike, pohištvo, stene in šepetale: »Anton Sedmak...« Moral je vse prodati, a Berta ni razumela... Obraz na sliki Sedmakove matere, njene oči in usta: »Moj sin...« Moral jo je razbiti. Ura je tikala: »An — ton...« Vse to se je moralo zgoditi, vse je bilo neizogibno... Tujec, ki je podoben »onemu« sedel na vlaku: »Anton Sedmak...« Vsa neumna dejanja, ki jih je storil, vse nepremišljene besede, ki jih je govoril, niso bile njegove. Nekdo drugi mu je držal zrcalo strahov pred oči, nekdo drugi mu je prišepetoval... V sencih mu je znova tolklo: »Vest, vest... Anton Sedmak...« Nad njim se je sklanjalo, ga obvladalo nekaj groznega, čemur ni poznal ne postave ne imena. Vest? Kaj drugega? Postalo je tako jasno, tako strašno, da je videl obrise v zrcalu, slišal celo prišepetovanje besed...

Ugasnil je luč. Sedel je v naslanjač in del glavo v roke. Pogreznil se je v misli, ki so blazne vršele v njem. Pod kakšnimi pogoji so se mu izpolnile sanje mladih let? Za kakšno ceno je dobil ženo, trgovino, hišo? Včasih je bil v najskrivnejši misli prepričan, da tako življenje nima zmisla. V hipih, ko se ni tako mučil, je bilo življenje vendar lepo. Toda zdaj se je za vedno zrušilo nanj. Nič več dneva, noben žarek solnca, sama noč, noč... Vse, kar se je v teku let le nejasno pojavljalo in je zdaj v potisočereni jasnosti stopilo predenj, je bilo grozno, usodno, večno živo, ni se dalo potlačiti ne zanikati. Imel je samo dvoje sovražnikov: sum svoje žene in vest. Vse drugo je bilo premagano, izbrisano. Prvo je treba premagati vest; premagati ženo bo igrača.

Mrliči se vračajo,« je pomislil. Ne tako, kot pripovedujejo bajke, kot je pisano v fantastičnih knjigah. Nevidni, večno živi, preganjajoči, kakor da nikoli niso bili mrtvi. Na stenah lepé in na slednjem predmetu, grizejo v duši, kakor da je ona njihov grob... Človek, ki ga je videl na vlaku, v tramvaju, v hotelu, je bil le odsev mrliča, ki živi v njegovi duši...

Čepé je Dragonja pretrpel strašno uro. Morda sta bili dve. Po tej muki je nenadoma planil kvišku. Še žival, ki jo mučijo, nenadoma zdivia in se hoče otresti vsega. V tretje je prižgal luč, prestrašil se je lastne sence... Konec, konec! Šel je na hodnik in hotel stopiti v spalnico.

Vrata so bila zaklenjena. Ni se upal udariti nanje, da bi bila odmela vsa hiša. Bil je zapuščen, sam s svojo vestjo. Vest je bilo treba ubiti. Da, vest je bilo treba ubiti, opijaniti. In če ni mogoče ubiti vesti, je treba ubiti samega sebe...

Odhitel je v mesto naglo, skoraj beže. Tekel je pred neznanim, ki mu je sledilo. Trgovine so bile še vedno razsvetljene. Po ulicah je hodila množica ljudi in se naslajala nad šumom. Dragonja je želel, da se izgubi v gneči, otrese neznanega, zaduši vest. Občutil je žejo. Rad bi bil stopil v samotno kavarno, a ni mogel prenesti tihote. Prisluškoval je korakom. In kakor da so mu oni narekovali ostre zloge besed, je zrastle v njem: »Nikogar več nimam na svetu. Niti žene. Ostala je gola vest...«

Še več ljudi, več šuma in opoja! Med glumaškimi šotori je zamahnil z roko, vzravnaval telo in se nasmehnil. Kakor da je s tem pretrgal vezi s preteklostjo in nima žene, hiše, spominov. Nov svet, iz katerega ni izhoda... Pomešal se je med ljudi. Poizkusil se je prepričati, da na svetu ni bilo nikoli drugega življenja razen tega. Gospodična z živordečimi ustnicami je prodajala sladkarije in se mu nasmehnila. Kupil je čokolade. Ob žaru tisočerih luči, ki je trepetal v prostoru, se je uzrl v zrcalu. Ni bilo več sence za njim, le stotero obrazov se je premikalo vse križem za njegovim hrbtom. V hreščečo godbo gugalnic so se mešali glasovi orgel od vrtiljaka. Zdelo se je, da igrajo koral... Sredi peklenskega šuma glas nebes. Debela gospa ob strelišču je slonela na puški in se trudno nasmihala. Ostri streli, udarci pušic ob kovino... Meksikanski cowboy je trobil v rog; živali v zverinjaku niso našle nočnega miru... V okroglem šotoru se je vozil v jeklenem globusu kolesar, pred vhomom je ropotal motor in dušil besede klicarja. Dragonja se je spomnil na plesalko v cirkusu. Stokrat se posreči, a stoprvič... To je zakon! Pod modrim baldahinom, na katerem so bile naslikane zlate zvezde, so se vozili otroci. Dekliška glava na pajkovem telesu, krvavo rdeča roža v laseh... Dragonja je bilo sram, stiskal se je ob mokro steno in gledal v zastor, na katerem je bila naslikana odaliska v plesu s smrtjo...

Zastor se je dvignil. Gospod v zmečkanem fraku je govoril nekam v praznino, nad glave poslušalcev... Dragonja ni slišal besed. Gledal je v golo roko dekleta, ki je stalo poleg glumača in se oziralo po gledalcih. Nasmihalo se je. Njena glava je še pred nekaterimi minutami rastla iz pajkovega telesa. Dragonja je iz neznanega vzroka želel, da bi ga pogledala. Ali je brala njegove misli? V tistem hipu je uprla

pogled v njegove oči. Zresnila se je. Ali ga je glumačica videla do dna?... Ni bilo časa misliti. Iz temnega odrskega ozadja je priplaval okostnjak, se zazibal in se ustavil. Od vratnih vretenc se je ločila lobanja, plavala v mračnem prostoru, odpirala usta kakor lačno dete in izginila v leseni posodi... Nato kosti rok, nog in trupa. Posoda je bila prazna... Glumačica je z nasmehom na licih legla na klop, glumač jo je zagrnil z rjuho. Potegnil je klop izpod njene telesa, ona je obvisela v zraku. Zagrnjeno telo je skrivnostno vzplavalo po temnem prostoru skoraj pod strop, obstalo, nato se je znova spustilo skoraj do tal. Glumač je zgrabil za rob rjuhe in potegnil — rjuha je bila prazna. Glumačica je izginila. Čez nekaj minut je njena glava rastla iz pajkovega telesa in se nasmihala občinstvu...

Spremeniti se v nič, kakšna krasna misel?« Dragonja je bil porinil obe roki v žep suknje in gledaje pred sé gazil po globokem blatu. »Spremeniti se v nič, ostati nič, ne prikazati se več.« Misli so se divje podile v njegovih možganih. Temu občudovanju nove možnosti rešitve se je pridružila nova misel, ki ga je bila prešinila, ko je šel od doma. »Ubiti vest, ali ubiti samega sebe.« Čarovnik ali samomorilec? Samomorilec! **P**ostati nič — igrača. Zamizati, skočiti v prepad... samo nekaj kratkih groznih hipov... Zamizal je, postal, slišal peklensko godbo, smeh ljudi, grozen občutek padanja po vsem telesu. In vendar: stal je sredi ceste. Gospod, ki je šel mimo njega, se je upognil in ga pogledal globoko v obraz. Dragonja je bilo sram. Hitel je izmed ljudi, zašel na pot, ki ga je vodila v mrak, na kraj, kjer ni bilo luči. Cesta je zavila pod kostanji na desno, na levo. Pred njim se je vlekla dolga železna ograja. V globini je šumela voda. Le najmedlejši odsev svetlobe je prihajal do tja. Godbe v daljavi so vriskale, se divje prepletale, mešale med seboj. Ograja je bila mrzla. Na desno in na levo drevje, a nikjer človeka...

Pogledal je nizdol. Pod njim je zijalo brezno, iz katerega ni izhoda. V mrzlici je občutil, kakor da plava nad to praznino. »Postati nič.« Zdelo se mu je, da pada, pada... Odprl je oči in slutil nekoga za seboj, ni se ozrl. Vest? Ubežati, začenjati življenje znova — blazno. Čakati, da se samo izravna in ga pokoplje pod seboj — stokrat blazno!

Fanči Dragonja nikoli ni mislil na smrt. Za samomorilce je imel le pomilovalen nasmeh. Zdaj se ni več smehljaj. Človeška duša je kakor čudovit sad: v posebnih okoliščinah dozori v eni minuti. Zavest, da ni mogoče prenašati življenja, stoji

že na pragu smrti. Kadar bi človek rad izginil v nič, je zrel za samomor.

»Ubijem se!«

To je dejal Dragonja tako mirno, kakor da gre za vsakdanjost. Duša je bila odločena, treba bi bilo premagati odpor telesa. Nekoč je bral o krojaču, ki je bil zlezal na streho, zakikirikal kakor petelin in zletel... Treščil je na tla in se ubil. To je bilo smešno, a najpametnejše. Planiti v globino, prileteti na kamenje, nič več ga ne more rešiti... Duša, to je malenkost; treba je premagati telo... Se oprijeti z obema rokama za ograjo in se zagnati čez... tako... Kaj hoče telo od življenja, ko ničesar več nima od njega? Noge so prirastle k tlaku. Ubiti vest ali samega sebe... Vest je večno živa — no, torej... »Ojej! Ojej!« Če bi ne bilo v bližini vriščeče godbe, bi bili ljudje slišali stokanje iz teme... Globoko, pretresujoče... Duša se je borila s telesom. Nenadoma...

Nenadoma se je Dragonja krčevito zgrabil za ograjo, zastokal obupno iz dna duše in zacepetal z nogama... Odtrgal se je od ograje... Spodaj, v temini, je bilo vse mirno, le voda je šumela. Dragonja je bežal po cesti. Zmagalo je telo. Še zadnja obupna misel se je porodila v njem. Blato je škropilo na vse strani, Dragonja je bežal, bežal... Ali se bo ponižal najglobokeje, se izdal oblasti, ali bo ubil svojo ženo, ker ne more ubiti sebe? Ljudje so se ozirali za njim, postajali, govorili — Dragonja je bežal, bežal, bežal...

11.

Pred teto Dorotejo, ki mu je bila prišla odpirat, se je bil Fanči Dragonja zgrudil na tla. Ta ni bil več človek ne žival. Bil je strahotno spačeno bitje, ki so ga izmučili strah, groza, obup, preganjajoča usoda in vest. Zvil se je v klobčič in zatulil, kakor da mu prihaja glas iz drobovja in odmeva po vsej hiši. Ni mu bilo mogoče živeti, ni mu bilo mogoče umreti. Zanj ni bilo več prostora in miru ne na ulici ne doma. Vse, kar je počenjal v tistem hipu, ni bilo igrano zato, da bi vzbudil usmiljenje, izsilil odpuščanje in pozabljenje; prišlo je samo od sebe, kakor naraste hudournik ob nevihti. Morda je bila v tem kriku obtožba proti usodi, obžalovanje in kes nad vsem, kar je storil nezmislneza in blaznega. Toda bilo je groteskno, kakor bi pljuval do zvezd, ki jih ni mogoče doseči.

Vzpel se je po steni, udaril z glavo ob zid, da je zabobnelo. Znova se je zgrudil na trdi tlak v veži, se grizel v roko in tolkel s čelom pred tetinimi nogami ob tlak.

O, o! Kaj mi hočete? Povejte, kaj sem vam storil, da tako delate z menoj?«

Dvignil je obraz, pogledal v starko. Iz čela mu je lila kri in mu tekla čez lica. Bil je grozen.

Teta Doroteja je za hip obstala kot okamenela. Onemela je gledala vanj, prepadla ni vedela, kaj naj reče, kaj naj stori. Ko je zagledala kri, jo je prevzela neumljiva groza. Bežala bi bila, ni se mogla premakniti. Zgrabila se je z obema rokama za glavo in začela vpiti, klicati:

»Berta! Berta! Fanči je znorel! Berta!«

Dragonja je bil v resnici videti blazen. Vrata spalnice so se odprla, na pragu se je prikazala Berta, oblečena v haljo, z napol razpletenimi lasmi. Pogledala je v moža, ki se je zvijal na tleh in vpil. Ostala je nepremična, mrzla, sovražna, kakor da ne verjame v njegovo blaznost in ve, odkod vse to izhaja... Dragonja je ni pogledal. Vendar je čutil njeno hladnost, njen mrzli pogled. In kakor da hoče otajati njeno dušo za vsako ceno, je zatulil še bolj divje, razmazal kri čez obraz in zdelo se je, da bo z lobanjo omajal temelje hiše.

Ubijem se! Ubijem se!«

»Berta! Znorel je!« Doroteja je planila k nečakinji. »Pomiri ga! Potolaži ga! Berta, Berta...«

V Berti se je nekaj zganilo. Še se je premagovala za hip, a nato je stopila do moža, ga zgrabila za roko in ga hotela potegniti kvišku.

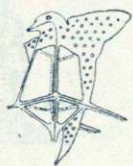
»Dragonja, bodi pameten! Kaj delaš? Ali ne veš, da je noč in da ljudje spijo?«

Vedela je, da ni blazen. Njen glas je bil trd, besede je govorila z neko zoprnostjo. To je mož občutil. Vendar je že dejstvo, da je sploh spregovorila, neznano pomirjujoče vplivalo nanj. Kakor da je hotel doseči edino to. Ni več vpil, ni več tolkel z glavo ob tlak. Z rokavom si je obrisal obraz, tedaj je videla Berta, da joče. Solze, ki jih pri njem ni bila navajena, so mu vrele čez lica. Morda solze izčrpanosti, a vendar solze, solze. Ni se dvignil, ni je pogledal, kakor da ga je sram... V Bertinem srcu se je znova zganilo. Njen glas je bil mehkejši, a ne ljubeč.

Vstani!« Imenovala ga je Dragonja, ne Fanči. »Pomiri se! Ti si bolan. Pojdi v posteljo in odpočij se! Čuješ?«

Da, on je čul. Nekaj čudnega je trepetalo v tem glasu, toda to je bila njegova žena... Da, to je bila zopet njegova Berta. Dvignil se je kot otrok in stopil z njo opotekajoč se v spalnico. Prav kot otrok. Ob umivalniku mu je pomagala obrisati kri z obraza. Pomagala mu je, da se je slekel. Zagrnila ga je in mu položila mokro brisačo na glavo.

Ves ta čas je Dragonja ni pogledal odkrito v obraz. Zdaj je uprl vanjo oči. Mislil je: da, to je zopet moja žena. Varal se je. Ni čutil, kako so se v gnusu tresle njene roke, ko ga je slačila.

In vendar — kako lepo bi bilo biti kakor njeno dete. Zdaj je stala pred posteljo in ga gledala z ostrimi, prodirnimi, sovražnimi očmi. Ni se spremenila, ni mu odpustila. Le poglobil je njeno sumnjo še bolj.

»Pomiri se in zaspi! Ali hočeš čaja s konjakom?« ga je vprašala hladno.

Dragonja pa je iztegnil roke, prijel za prste njene desnice, ki mu jo je hotela umakniti, in moledoval: »Berta, stopi sem! Samo za hip! Bodi mi dobra!«

Berta se ni premaknila, ni spremenila izraza. Njena roka je počivala v njegovi mrzla in mrtva.

»Povej, ali hočeš čaja?«

»Ne prej, da boš stopila k meni... Sedi na posteljo!«

Berta mu je s silo iztrgala roko in odstopila za korak. Nekaj neznanega je zablisnilo v njenih očeh.

»Povej! Ne pridem več v sobo.«

»Prinesi!«

Dragonja je bil kot dete. Ni si mogel pomagati, ne ukazovati ničesar več. Izmučen na duši in na telesu je ležal na blazinah, vse se je divje pretakalo in kovalo v njem. Imel je občutek, da bo v hipu zaspal, a se mu je vendar dozdevalo, da ne sme zaspati, da se bo medtem zgodilo nekaj strašnega, nedopovedljivega... Videl je ženo, ki mu je obrnila hrbet in odšla skozi vrata. Nič več se ni ozrla nanj... Še luči ni bila pozabila ugasniti. Medla svetloba je sijala s ceste...

Občutil je smrtno utrujenost, kakor da že neznano dolgo ni počival in spal. Na dolgih pohodih v Galiciji, v boju, ko niso počivali dni in noči, nikoli ni bil tako utrujen kot tega dne. V temi se mu je zdelo, da je legel v grob in mu ne bo treba več vstati. Tu bo počival na večne čase. Prišle so mu misli, spomini, ki jih je odgnal s silo. Nekdo je ležal poleg njega... Imel je isti občutek kot pred dvema nočema. Ni se zgani, da bi se ne dotaknil neznanega... Upiral se je misli z vso silo, da se bo nenadoma dvignilo poleg njega, zrastle iz odeje in se prikazalo pred njim v medli svetlobi... Kaj?... Njegova zavest je bila pogreznjena v meglo, plavala v praznem prostoru in se polagoma izgubljala. V trudni omotici, v mrzlici je čutil, kako se ziblje med zavestjo in spanjem, kako se izgublja bolj in bolj...

Duševno razrvani ljudje imajo včasih mirne, logične sanje, ki so bolj podobne realnemu življenju kot zmešanim predstavam podzvesti. Njihovo budno stanje je podobno sanjam, sanje pa so življenje... Fanči Dragonja je prvi hip sanjal, da se je bil v noči nenadoma prebudil,

pod stropom je gorela luč. Poleg njega je ležala žena in ga gledala mirno, kakor da mu nekaj dopoveduje s svojimi očmi. V tistem hipu se je v Dragonjevih prsih vzbudil vzdih radosti. Ali je bilo vse, kar se mu je zdelo, da je trpel in doživel, le sanje?... Posluhnil je. Nekdo je pozvonil. Žena se je molče dvignila in odšla odpirat. Ali je morda nekoga pričakovala? Tudi on se je hotel dvigniti, zavpiti... »Kam? Ne, ne!« Ni mogel premakniti telesa. Ni bilo glasu iz njega. Zunaj je slišal glasove. Nekdo je govoril z ženo? Kdo? Bilo mu je vse jasno, dasi nikogar ni videl... Ni bil človek, ampak nekaj drugega, nedoločnega, hudega... Vse znojnice po telesu so se mu odprle. Ležal je kakor zvezan na rokah in nogah. V sanjah je verjel, da to niso sanje, ampak resnično življenje, a se je v tistem trenutku začel prepričevati, da so to morda vendarle sanje. Znova in znova je prihajalo vanj, še v sencih je tolklo: resnica, resnica... Glasovi so utihnili. Vse je utihnilo. Kam sta šla ona dva? Rad bi se bil zgrabil za glavo, se prebudil, ubežal vsemu temu... Telo je ležalo kakor omrtvelo, le duh je snoval do skrajnih sil, do obupa in blaznosti. Krik se mu je zvijal in porajal v prsih, a ni mogel na dan. Znova je posluhnil... Vrata so se odprla. Fanči je zvijal roke, da bi jih osvobodil vezi, da bi se branil. Bila je tema, a je videl na vratih Berto, njen obraz je sijal, kakor da prihaja luč iz njene notranjosti. Nasmihala se je globoko sovražno, zaničljivo. Poleg nje je stal Sedmak...

Dragonja je za trenutek odprl oči. Zavedel se je rahlo, da leži na postelji, v temi, da Berte ni poleg njega... Ni bilo slišati dežja ne vetra ne ropotanja voza. Sama tema in mir... Znoj mu je lil po telesu, a vendar je imel občutek mraza. Oddahnil se je. »Bile so sanje...« si je šepnil. Samo to, nato se je znova pogreznil v temo, v neko šumenje, plavanje med ognjenimi iskrami, v vrtenje, kakor da je postal zemeljska obla in z neznano brzino vrši skozi vsemirje. V sencih mu je tolklo, kakor da nekdo trka: »Odpri!« Stiskal je čeljusti. Kdo hoče prodreti v njegove možgane? Kakor da je nekdo zgrabil njegovo dušo in jo tišči v kleščah na nakovalu. Zvijala se je, a se ni mogla rešiti resnice ne sanj. Kje je meja med obema?

Berta se je prikazala znova. Rdeča svetloba je sijala iz nje. Nato je izginila. Na pragu je ostal Anton Sedmak. Ta je gledal nanj mračno, izpod čela. Na prsih je nosil rdečo rožo, ki se je v trenutku spremenila v rdečo luč in mu sijala na obraz.

Nič več se ga ni bal. Njegovo telo je postalo nenadoma lahko. Ni bil več priklenjen na posteljo. Stene so se razmaknile, dvigal se je

ko peresce pod oblake, pod zvezde... Rdeča luč na Sedmakovih prsih je šla pred njim in mu svetila. Odsevala mu je v dušo in ga skelela kakor sveža rana. Sedmaka ni bilo več, ostala je sama luč in bolečina... Oči je imel napol odprte. Oblakov je bilo vedno manj, mesečina prvega krajca je sijala. Nato so se znova zgostili oblaki... Nad zapuščenimi njivami je ležala meglica, v vdrtinah sneg. Šumelo je... Ali veje veter? Lajanje volkov, ki se jih je tako bal...

Zastokal je. Poskušal je osvoboditi roko, a ta je lepela na puški. Kaj mu bo puška? Druga roka je držala za revolver. Kaj mu bo ta? »Prisegam, da boš moja!« Ni bil več lahek kot peresce, nič več pod oblaki, padel je na rjavo zemljo. Žična ograja, gozd... Pred njim je stal Sedmak. Brez rože na prsih, brez rdeče, na obraz sijoče luči. Molil mu je pismo pred obraz: »Ti si to pisal...« Berta, Berta! Nje ni sovražil, njega je mrzil. »On mora umreti!« Skozi veter je bilo slišati tuljenje volkov. Noga se je zapletala v nepožeto klasje. Vojak je stopal poleg njega in se bal...

Dragonja je stokal. Znova je hotel osvoboditi roke. V groznici mu je podrhtevalo telo. Sanje? Halucinacije? V podzavesti speče, zdaj prebujeno življenje? Duh je romal, taval, samovoljno, divje, telo se mu je pokorilo. Doživljal je znova, kar je bilo že enkrat doživljeno; gledal, kar je bilo že enkrat gledano... Duša more stoterno obnoviti grozo prestanega. Resnica, vse resnica! Skrivnosti našega podzavestnega življenja ne poznajo laži...

Tja pojdi in počakaj!« Vojak se je bil opotekel in padel k drevesu. Tudi Dragonju je šla mrščavica po telesu. Iz črnega gozda na obzorju je prihajalo tuljenje volkov in se izgubljalo v vetru. Iz bližnjega gozdiča se je slišal šum... Človeški glasovi? Mešalo se je, pretvarjalo, umiralo; bitje srca je zagluševalo vse. Preveč je trepetalo v njem. Mokre žitne bilke so gluho šumele pod nogami...

Kritje: kup rjave zemlje. Pred Dragonjem je zijal črn jarek. Iz jarka so vodila vrata v podzemski prostor. Skozi vrata je prihajala svetloba... Jarek je požrl Dragonja, ki je obstal v blatu pred svetlobo. Vrata so bila odprta, ob ognju se je gibala senca. Ena, samo samcata. Dragonju je zaplalo srce. Anton Sedmak? Dragonju je zaigralo srce. Ni slišal glasu, razen bitja žile v sencih: tok, tok, tok... Kakor da kljuje žolna in hoče do možganov.

Ni mogel prestat. Prestopil se je in obstal na vratih. Ob stenah iz vej spletene ležnice, v sredini ognjišče. Človeku, ki je sedel ob ognju, ni bilo mogoče videti v obraz. V sencih: tok,

tok, tok... Srce se je stisnilo. Človek se je ozrl, se zdrznil, nato se je dvignil... Anton Sedmak! Srce se je znova odprlo, le žolna ni več tako tolkla ob sencih... Sedmak je popadel za puško. »Dober večer!« Dragonja lastnega grohota ni spoznal, tako je bil votel in tuj. Odložil je puško in zrl Sedmaku v oči. Hotel je vzbuditi zaupanje v njem. Odložil je puško tudi Sedmak, odgovarjal s pogledom: laž, laž... Dragonja je imel kačo v srcu, ki ga je pikala in mu je gledala iz oči. Minuta, dve, tri... Molk... Ogenj je ugašal. Sedmak je segel po polenu in ga položil na žerjavico. »Kje so pa drugi?« Sedmak je gledal sovražno. »Ni jih.« Gad v Dragonjevih prsih se je smejal s strupenim smehom skozi njegova usta. »Vidim, vidim...« Prijetna omama in neizrekljivo razburjenje sta se borila v njegovi duši. »Vidim. Ha, ha! Kje pa so?« A oni mirno, s pogledom svoje matere: »Ubežali so...« Gad je sikal: »Ti si odgovoren zanje... Ti, ti!« In mu je prišepetoval: zdaj je čas, nikoli več... Dvoje mož je bilo v istem hipu planilo kvišku. Dvoje desnic je držalo za dvoje pušk. Sedmak je hotel vreči cev ravno ležeče... prepozno! Petero skrčenih prstov ga je zgrabilo za grlo. Obraz se mu je spremenil, oči so se mu razprle, telo se je nagnilo vznak... Puška je zletela na tla... Druga... Roke so plavale, kot bi hotele nekaj zgrabiti, se rešiti... Dragonja ni znal brati groze, začudenja, prošenj za usmiljenje v njegovih očeh. V njih je videl le brezno, ki ga je požiralo, luč, ki je sijala vanj in ga hotela prodreti, zadušiti, umoriti... To luč je bilo treba ugasiti... Roka je segla po revolverju, cev je pogledala v lice pod Sedmakovimi očmi. Te so bile že strašno velike, v tistem trenutku so postale še večje, rastle so, se poglobljale... Dragonja je pomislil v hipu: pogreznil se bom vanje. Izgubil je dušno ravnotežje. Iz Sedmaka se je izvil grgrajoč glas, roke so zgrabile Dragonja za prsi. Ta je pritisnil cev tesno na Sedmakovo lice, v rokah je čutil, kako se je stresnila glava, oči so se znova grozno razprle, nato osteklenele. Dragonja je videl ob plapolajočem ognju svojo strašno podobo v njih... Sedmakov obraz se je bil spačil, pod očmi je zijala rana, kri je tekla po licih, čez brado, na prsi. Tak je zijal vanj... Dragonja ga je izpustil. Telo se je stresnilo in padlo na tla.

Vse to se je zgodilo v nekaj trenutkih. Morda v četrt minute. Prej. Dragonju se je zdelo, da se je to godilo več let... Tudi revolver je ležal na tleh. Sredi polja, v podzemski jami je bil z mrličem sam, sam. Počeni je za hip. Obšel ga je tak neznanski strah, da se je začel tresti, zavijal bi bil od groze kot pes. Ni opazil, da

mu teče iz palca kri, ni občutil bolečine. Še od sten je velo nekaj strašnega... Znova se je zavedel. Ni bilo časa čuvstvovati. Treba je bilo hiteti. Divje so mu delovali možgani: »Ubežal je čez črto... Z onimi...« Zabrisal je kri, potegnil mrliča na prosto... Veter, tuljenje volkov, nebo brez zvezd... V sencih je kljuvala žolna: tok, tok, tok... Srce se ni več smejalo, zadrnilo se je tesno okrog njega in tiščalo. Velike osteklenele oči in njegova slika v njih... To je on? Oči so ugasnile, pred njim je zrastel črn gozdič... Tja, tja... Naložil je mrtvo truplo. Bilo je še toplo. Noge so se mu šibile od teže. Po poti je pomislil v grozi: »Če je še živ?« Oklepalo ga je dvoje mrtvih rok, kakor da ga hočejo objeti, glava je tolkla za njegov vrat še topla, vedno bolj vroča, kakor da se prebujala v življenje... Vrgel je mrliča na tla. »Če je še živ?« Ni imel poguma, da bi ga bil zabodel ali ustrelil še enkrat...

Pokrito z vejami in listjem je ležalo truplo v gozdiču. »Če je še živ?« Izvohali ga bodo volkovi in ga bodo požrli... V žepu mu je tičal obesek, robec, pušica... Rana na palcu ga je začela skeleti. Čutil je: nekdo hodi za njim. Spreletela ga je zona. Ozrl se je, nikogar ni bilo. Za njim je šla nevidna senca... Z vojakom

sta bežala domov, oba sta čutila nevidno senco v dušah. Z ženo sta se objela, med njima je ležalo tisto neznano... Leži sam v temi, sanja, preživlja dogodke preteklosti, ono leži poleg njega. Breztelesno, brez imena in vendar stokrat vidno, stokrat imenovano... Oči so zaprte, nekdo drži zrcalo pred oči. Šepeče na uho, obnavlja, kar je bilo... »Proč, proč! Pustite me, pustite...«

Nič več šumenja vetra, ne tuljenja volkov... Vse mirno, tiho, le tema. Stene sobe, postelja. To je on. Ne sanja. Živi. Na vratih ni več Berte ne Sedmaka. Neznano ne leži ob njem. Nekaj velikega, živega, težkega se je zvalilo nanj. Privezan na posteljo, priklenjen na grozno muko se ni mogel ganiti. Na njem je klečal Sedmak, ga tiščal z eno roko za grlo, a z drugo mu je meril s pištolo v lice pod desnim očesom. Njegove oči so bile grozne, velike, kot tistikrat, ko je gledal v sovražno cev. Dragonja je videl samega sebe v njegovih očeh... Sanje? Privid? Biti je morala resnica, sicer bi strah in bolečina ne bila tako živa ne tako skeleča... Hotel je zavpiti, a ni mogel. Hotel se je dvigniti, ni imel moči. S poslednjimi silami se je zganil, strašen glas se je izvil iz njega. Razlil se je po sobi kot žarka luč, prodiral vse... (Konec)

ZRELO POLETJE

Čeri prisojne —
ognjišče razbeljeno...
Topo, drhte
pročina žehti
skoz vse telo, skoz srce.

Spodaj v dnu
pod vrbo sanjavo
gorska voda trklja,
v živem plesu igravo
in vedro zvončka.

Vrgel bi kamen —
pa bi tam doli samo zacvrčalo,
ali da zdrkne v vodo srce —
tam doli ne bi vzvalovalo,
le vzelo bi glupo ga v se.

Sij, solnce, sij!
Na belih in topih čereh me povžij! —
Kamen siroto voda odplavi,
vsako goreče srce se nazadnje ustavi —
ali svetloba na vsakih valovih blesti,
ob skalah vsako vodovje — le mimo hiti...

Jože Pogačnik

SLIKAR HARVEY GREGORY PRUSHECK-PERUŠEK*

France Stelè

»Kakršno je življenje, taka je pesem.«

Misterij človeške duše... V njem je edini pravir umetnosti, v njem je skrit ves njen zmisel, on ji narekuje najgloblje večno nepremagljivo poslanstvo.

Preradi in brez zadovoljivega odgovora vprašujemo: Ali naj je umetnost res sama sebi namen? Ali ima mogoče družabno poslanstvo? Mogoče pa je le samo izraz strmenja zavzete človeške duše pred skrivnostjo vseмирja in bitja, pred uganko komaj načetih, rešitvi se večno izmikajočih usodnih vprašanj? Ali naj je končno res samo akt notranje samoodrešitve, ali celo samo zrcalo mehaničnih življenjskih procesov posamezne neznatne osebe, med pravekove obešene, v pajčevino bitja ujete mušice-človeka, ki večno hrepeni iz te rahle mreže po svobodi udejstvovanja in spoznanja krute resnice?

Perušek nam je v zgoraj citiranem izreku enostavno jasno izrazil svoj odgovor na uganko umetnosti. Njemu je umetnost predvsem neposreden, nujen izliv najgloblje življenjske energije, katera njegovo utrujeno telo z nepremagljivo silo nosi po začrtani poti.

Ko nam ga je pred poldrugim letom odkril v Domu in svetu Kobal, nas je prijetno presenetilo, da živi tisoče kilometrov od domovine od mladosti od nje odtrgan človek, v katerega delih snuje pristna naša duša, naše nepotvorjeno slovensko čuvstvo in velika stvariteljska sila, ki nam je v čast in ponos. Ko je kmalu nato sam prišel med nas in nam razkrival tajne svojega srečanja z domovino, ki je v njegovi duši brnela le še kot mikavna sanja, smo se zavzeli nad tem, kako je kljub trdi in pogosto kruti vzgoji, s katero ga je tuja ma-

čeha prekovala iz slovenskega pastirčka v moža, ki samostojno motri in oblikuje življenje, ostal naš. Po vsem njegovem izrazu smo se prepričali o tem, da se je vrnil s tisto nepokvarjeno, za lepoto, pravico in sanjo razpoloženo dušo, ki jo je odnesel s seboj iz domovine.

Zakon, ki ga večnost položi v dušo človeka kot krmarja za življenje, je močnejši kot vse zunanje ugodnosti ali neugodnosti razvoja — to uči Peruškov slučaj... Seme, ki ga vseje mati, domača hiša in vzgoja in vse, čemur pravimo domovina, v še nepokvarjeno dušo in srce otroka, je jačje kot vsa vzgoja poznejših let — tudi to dokazuje Peruškov slučaj... Prirojene duhovne podlage v človeku so nepremagljive; brez bistvenega ozira na milje, v katerem človek živi, izoblikujejo njegovo osebnost, tako da kri do smrti kliče po sobitju z ritmom po rojstvu sorodne krvi — tudi to priča Peruškov slučaj...

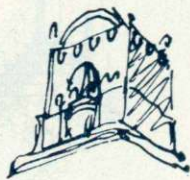
Perušek kot človek in umetnik ni pozabil in zatajil svoje domovine. In ravno ker je pri njem ves razvoj, vse njegovo delo in snovanje elementaren izliv njegovega najglobljega bistva, ravno ker je nujno kot cvet rože, kot oblika, v katero se iz semena razraste rastlina, je Perušek s svojim delom in svojo osebnostjo nepričakovana in resnična obogatitev našega kulturnega repertoarja. On je prvi kulturni sad, ki nam ga vrača brezobzirna, ljudske krvi in energije žejna tujina. »Tamkaj v Ameriki, tamkaj v Vestfaliji so nam izginili — več ne doseže jih naše oko... In tujina se diči z deli njihovih rok.« Odkar se nam je javil in s svojim delom predstavil Perušek, se mi zdi, da niso nič več tako turobni ti verzi, da ni več tako brezupen položaj zamejske Slovenije. Oko sicer ne doseže, toda po takih pojavih se začenjajo vezati naša srca, več se naš up v nepremagljivost pristnega našega duha sredi tujih ljudstev in neprijaznih razmer.

Spreprosto, a točno besedo nam Perušek sam riše svojo duhovno zgodbo od prvega nezavednega hrepenenja v svet umetnosti, preko trpljenja in pomanjkanja do trojnega spoznanja, ki mu je razen dediščine rane mladosti obogatilo dušo: spoznanja narave, primitivne kulture Indijancev in ponovnega doživetja domovine.

Pustimo ga, da nam sam pove, kar smatra za važno iz svojega notranjega razvoja:

Vrani mladosti, ko sem hodil v jesenskih dneh z očetom v zgodnjem jutru v hrib v gozd, se je porodilo v meni. Nikdar pozneje nisem bil

* Rojen 11. marca 1887 v Sodražici na Dolenjskem. Zadnjega aprila 1906 je odšel v Ameriko. Do l. 1911 si je služil kruh s trdim delom po tovarnah in gozdovih ter kot nemiren romar romal iz kraja v kraj. To leto je prišel v Chicago in v umetniški koloniji uresničil svoj življenjski cilj, postati umetnik. L. 1919 se je poročil. L. 1927 je doživel prvi veliki uspeh med Slovenci v Clevelandu, ko ga je že prej angleška ameriška javnost zdavnaj priznala. Isto leto je potoval med Indijance na Zapad. L. 1929 pa je prvič po skoraj četrstoletni odsotnosti obiskal domovino in sedaj gradi svojo bodočo umetnost na dveh osnovnih doživljajih, znanstva z Indijanci in njih življenjem in odkritja svoje stare domovine. Ko to pišemo, ga večmesečna pot že drugič vodi med Indijance severnoameriškega Zapada.

tako vesel in srečen kot takrat. Po šumečem listju sva prišla na vrh hriba in tam malo počivala. Danilo se je že, in prav malo izza oblakov se je kazala blede luna. Iztegnil sem svoje mlade roke, da bi dosegel krasoto, ki so jo gledale moje oči. Oče mi je z roko pokazal v daljavo in dejal: »Glej, tam za tistimi hribi je bela Ljubljana.« Hitro sem si začel slikati v duši tisto krasno belo Ljubljano in bil tako prevzet, da so se mi noge šibile, ko sva vstala in šla dalje. Vprašal sem: »Kaj pa bom jaz delal, ako bom živel in zrastel.« Z nekam čudnim glasom mi je odgovoril, da ne ve, da pa naj počakam, da dorastem. Mogoče si najdem kako rokodelstvo. Pristavil pa je, da živeti in trdo delati ni lahko. Mogoče tudi, da se kaj naučim v ljudski šoli.

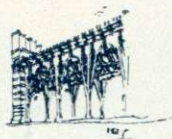
Naučil se pa v šoli nisem nič. Bolj me je vlekla druga šola: S pastirji sem večkrat hodil na pašnike, se igral z njimi, ogledoval rastline v gozdu in poslušal ptičje petje. Mesec majnik je bil moj največji učitelj. Posebno za študij barv. Tako veselo sem živel takrat, da sem kar na samega sebe pozabil. Vse barve so se mi zdele krasne, zraven pa še tista premikajoča se senca. Vse to je tako vplivalo name, da nisem mogel več prenašati in bi se bil včasih v samoti kje kar razjokal. Po glavi mi je šlo, kako bi prišel do kakih barv, nisem pa poznal človeka, ki bi mu bil mogel potožiti svoje hrepenenje. Ker so me v šoli večkrat okarali, če sem imel ilovico ali kos lesa v žepu, sem si mislil, da je mogoče res samo otročje delo, po katerem hrepenim.

Do svojega šestnajstega leta sem nosil v sebi to neutešeno hrepenenje. Takrat pa sem si že nabavil svoje svinčnike, jih skrival in risal, kakor sem vedel in znal. Pri tem sem postal zopet čisto vesel. Šola je bila za mano in delal sem z očetom. Razgledoval sem okoliške kmetije in bližnje vasi, toda začutil pri tem, da je svet velik in da moram od doma. Kljub očetovim prošnjam, naj ostanem, sem se lepega jutra usedel na voz in odšel v tujino. V novih deželah, skozi katere sem potoval, v Avstriji, Švici in Franciji so se moje oči napile največjih krasot. Toda vse to je udušila v meni moja druga domovina s trdo borbo za kruh. Minulo je tisto veselje, ki sem ga občutil, ko sva z očetom hodila v gozd. V tovarni, pri razbeljenem železu in težkem kladivu mi je telo začelo pešati. Pustiti sem moral svoje prvo delo in si iskati novega. Takrat me je mladina zoabila v svoj krog; čez dan sem delal, zvečer pa hodil na ples. Pri tem pa sem izgubil vsako željo do daljnjega življenja. Po treh letih se mi je tudi mestno življenje pri-

studilo. Zahrepenel sem zopet po naravi, po šumečem listju in krasni luni svojih mladostnih sanj. Podal sem se v gozdove in dobil zopet trdo delo. Plače nisem imel skoro nič, toda narava me je vzbujala, vračala mi veselje in porajala v meni novo življenje. Večkrat sem posedal kje pod košato smreko in premišljeval o svoji bodočnosti. Zopet me je prevzelo hrepenenje in dvignil sem se brez cilja na pot proti New Yorku. Ko sem počival kje ob železniški progi in oči upiral v zvezde na jasnem nebu, sem si zamislil poklic mladega popotnika, ki si spotoma zasluži z delom malo denarja in ogleduje kraje in mesta. Pozno v jeseni sem prišel v New York. Tu se je v meni zbudilo novo življenje. Par dni sem delal v pristaniških skladiščih, spal z brezposelnimi in spoznal vsake vrste dobrih in slabih ljudi. Pohajal sem v mesto in pasel svoje žejne oči po krasnih izložbenih oknih. V nekem oknu sem opazil par lepih slik. Ene, slikane v živih barvah, se spominjam; bila je iz Zpadne Amerike. Tako sem se prvič srečal z umetniškim delom. Začutil sem, da je tu moj poklic, da bi tu živel zopet z veseljem. Moj cilj je bil velik, toda življenje, ki sem ga živel, ni bilo ugodno za njegovo dosego. V meni so rastle velike misli in lepega dne sem zopet pobegnil iskat si dela, pri katerem bi mogel zaslužiti toliko, da bi si lahko kupil gradivo za slikanje. Par let sem iskal dela in veselja. Zraven sem risal in izrezaval iz lesa ter se oozil skrivaj na tovarnih plakih iz mesta v mesto.

Leto 1911 je končalo moje romarsko življenje. Na brzoplaku sem se vtihotapil v Chicago. Po par dnevih tavanja sem zadel na umetniško kolonijo in se razveselil. Sprejeli so me umetniki v svojo družbo in sem jih lahko obiskoval v svojem prostem času. Tu je začetek mojega slikarstva. Napravil sem par kompozicij, ki so bile precej divje. Znanci umetniki, ki so jih videli, so bili navdušeni in mi dajali pogum. V koloniji je bila tudi umetniška šola. Izrazil sem svojemu prijatelju namen ostopiti vanjo in se naučiti umetnosti. Hitro in odločno me je od tega odvrnil, češ, da bi mi mogoče prej škodovalo kakor koristilo. Poslušal sem ga in se rajši učil sam.

Prišli pa so zopet slabi časi; izgubil sem delo in stanovanje. Šest skupaj nas je prebivalo tisto zimo ob jezeru Michigan v majhni nezakurjeni sobi. Zame je bil to največji udarec, tako da sem se začel srdito obnašati. Ostali umetniki v koloniji so nam od časa do časa pomagali s kruhom in kavo. Spomladi sem iskal dela in ga k sreči dobil pri družbi, ki je

slikala cerkve. Od začetka sem imel slabo in smrdljivo delo. Čez nekaj dni pa me je voditelj dela dal na strop, kjer sem slikal svetnike po barvastih reprodukcijah. Pa tudi tega dela sem se kmalu naveličal, ker sem čutil, da ni moje, kar delam; kopiranje mi ni dajalo nikakega zadovoljstva.

Pustil sem to delo in se naselil blizu kolonije. Z umetniki sem tisti čas malo občeval. Začel sem slikati, kar mi je narekovala duša. Delal sem v stilu; bržkone zato, da bi izrazil samega sebe. Dal sem svoji umetnosti vso prostost, divjo, nebrzdano. S tem hočem reči, da je to, kar sem ustvarjal, predstavljalo stvari, ki jih človek doživlja samo v sanjah. Tisti čas sem imel precej obiskovalcev, zanimajočih se za umetnost, in vpraševali so me, kje sem se učil. Odgovarjal sem jim, da nikjer, da se samo igram z delom in s sabo. Vprašal sem tudi nekoga precej znanega umetnika, kaj on misli o mojem delu. Začudeno me je pogledal in dejal, zakaj svojih del ne razstavljam. Imel sem takrat kakih dvajset del dovršenih. Ko se je vršila v koloniji zopet razstava, sem jih dal par tja in so bila sprejeta. Lokalni kritiki so jih pohvalili in obžalovali, da nisem več razstavil. Nekaj del sem tudi prodal prijateljem v koloniji, kar mi je dalo pobudo za nadaljnje delo, ne toliko zato, ker sem dela prodal, ampak ker sem čutil, da sem dotične ljudi s svojim delom razveselil.

Opazoval sem dela na raznih razstavah in opazil, da jih največ kaže vplive šole. In noč in dan mi je takrat šlo po glavi vprašanje, kaj vse je umetnost in ali sem na pravi poti. Spoznal sem, da nismo vsi enaki v značajih in naših človeških podobah, zakaj naj bi si torej bile naše slike v sorodu. Jaz sem se nagibal k izbiri motivov, ki so mi dajali prostost, da sem lahko govoril z barvo in formo. Prednost sem dajal takrat plavi, zeleni, rdeči in rumeni barvi. Črne in zemeljske barve sem srdil kakor strup. Za časa svetovne vojne sem zapazil, da sem večkrat rabil plavo poleg rdeče. Slike so postale zelo bojovite tudi po tem, da sem izbral močne kompozicije in poteze stavil drugo nasproti druge. Kritiki so označili te moje slike kot abstraktne. Bili so to moji prvi poskusi, ustvarjati, brez da bi oko opazilo kaj iz narave vzetega. Snov za kompozicije sem jemal iz svojih doživetij v Ameriki.

Leta 1919 sem imel svojo razstavo, ki je povzročila mnogo zanimanja med umetniki in kritiki. Označili so me kot umetnika iz nekake zgodnje dobe. Tudi sam sem takrat precej premišljeval o tem, kakšen je naš čas in se

mi je začela odpirati pot do novih spoznanj in notranjega preporoda.

Po vojni sem zopet dobil delo pri družbi za slikanje cerkva, vendar samo kot vodnik, ker nisem imel veselja do dela samega. Pozno v jeseni l. 1919 sem se poročil. Moje življenje se je s tem spremenilo, opustil sem pohajanje v večerne družbe in delal skice za večja dela. Vse mi je šlo po volji in sam ne vem, zakaj sem takrat opustil prejšnje močne barve in poteze in delal s čuvstvom bolj veselo in mehko. Leta 1922 sem prvič poslal na razstavo v muzej neko sliko, ki jo je razsodišče tudi sprejelo. Opazil sem, da sem osamljen med drugimi. Nič podobnega temu mojemu delu ni bilo videti. Slika je predstavljala »Pred vrati drugega sveta«. Slikana je bila v močnih barvah. Mesec je sijal, krilata stražarja pa sta zaspala; vse okrog je bil tuj čuden kraj z neznanimi rastlinami. Ne vem, zakaj je vstala v mojih sanjah ta kompozicija. Čutil sem le, da sem v nekem novem stanju, da nisem več sam, kakor poprej, ko sem romal iz kraja v kraj. Noben kritik ni mogel razložiti, zakaj sem sliko tako imenoval. Neka mlada sodružica me je prosila za pojasnilo. Vprašal sem jo, kaj čuti ob moji sliki. Rekla mi je, da še ni nikdar ničesar podobnega sanjala. Zanj, da je to čisto nova stvar in novo življenje. To pa sem ravno hotel izraziti.

Dokler je bilo moje zakonsko življenje veselo, so bile vesele tudi moje slike. Toda bolezen se mi je prikradla v družino in za celih šest mesecev sem pustil slikanje. Ko sem se zopet polotil dela, mi je notranja sila dajala samo temne slike, skoro vse v samih plavih, višnjevih in temnozelenih barvah. Kompozicije so bile nekam tužne. Izražale so samoto, ali meglene pokrajine in žalostne pesniške motive.

Vletu 1923 se je moje življenje zopet predrugačilo. Z rojstvom hčerke Danice sem zaživel zopet bolj veselo življenje. Sedaj so mi začele ugajati cvetlice in solčni vzhodi ter bolj nežne barve. Rumeno, rdečo in zeleno barvo sem sedaj spajal s plavo v bolj mehki harmoniji in celotna slika je pogosto izražala nekako cvetočo mladost.

Od l. 1919 dalje sem večkrat razstavljal svoja dela po raznih razstavah. Umetniki so ugotovili precej sprememb. Razstave v slovenskih naselbinah mi pa niso dale posebne pobude do one v Clevelandu l. 1927. Tam je ostalo par mojih prav dobrih in že priznanih del. Tako »Družina«, zelo moderna slika, nastala ravno dan pred rojstvom Danice. Ob solnčnem zahodu se nahajata v puščavi mož in žena. Žena se je sklonila nad cvetlico, da jo obvaruje, ker

raste v nekem čudnem, tujem in nevarnem kraju. »V dolini« predstavlja mladeniča, od gladu starčevsko zgrbljenega.

Po tej razstavi sem se podal s starim prijateljem Špancem na Zapad, ki sem ga že enkrat, toda ne popolnoma videl. Ustavil sem se v Novi Mehiki. Vsa narava, zrak in barva, ki sem jih tu našel, so me čisto predelali, začutil sem novo žioljenje, kot bi se bil pravkar rodil. Tujim barvam in oblikam se par dni sploh nisem mogel privaditi. Ko sem obiskal par indijanskih rezervacij, sem se prepričal, da je to sploh čisto drugačen svet kakor naš vzhodni. Že podnebje je drugačno, posebno pa življenje teh ljudi, ki so v svojih običajih še čisto primitivni, zraven tega pa verski. Svojo umetnost in zdravilstvo prikrivajo. Skrbno sem opazoval njih navade in vero ter njihove stavbe. Na prvi pogled se mi je zdelo, da vidim velik čebelnjak pod visokimi hribi v dolini; vsa priroda tega kraja je odsevala isti izraz, kot ga ima indijansko žioljenje. Opazoval sem njihove risbe in spoznal, da če bi hotel rabiti njihov način, bi to ne bilo nič, ker je izraz njihovega življenja, ki je tako primitivno izrazito, da ga človek more občudovati, ne pa posneti.

Priznati moram, da me je tačas narava popolnoma predelala. Začutil sem vse bolj abstraktno žioljenje. Začel sem dajati prednost skladu barv pred osvetljavo in senca se mi je pokazala v čisto drugi vlogi kakor prej.

Nedvomno je, da je vsak preporod za umetnika velik dobiček. Zato sem vedno čutil, da ne smem tičati na enem mestu, ker le iskanje življenja v sorho ustvarjanja prinese kaj novega. Višek svojega navdušenja sem doživel, ko sem se maja meseca l. 1929 napotil v svoj rojstni kraj. Sredi morja sem začutil, da sem tam že enkrat bil. Krasno jutro je bilo, ko smo dospeli v Cherbourg. Začutil sem drugo podnebje in vse se mi je zazdelo bolj domače. Preko Švice in Tirolske sem hitel domovini nasproti. V jutranji zarji se mi je odkrivala lepota domovine. Kraji in ljudje, umetnost in življenje, vse me je privlačilo in me vpojalo vedno globlje v spoznanje bistva domovine. Doživel sem nov preporod, ki mi je postal posebno jasen, ko sem se zopet vrnil v Ameriko. V nekih svojih pričakovanjih sem ostal sicer razočaran, to pa morda zato, ker sem še vedno tujec pri lastni materi. Želim pa, da se čimprej poglobim in se spoznam v svoji krvi in duši. Najbolj mi ugajajo kmečke hiše; slamnata streha močno vpliva name. Ako opazujem razne zakotke in s kamnom podzidane hlepe, se mi zdi, da je vse tako resnično in

z veseljem zgrajeno in če bi kaj takega tukaj videl, bi vedel, da more biti to edino delo Slovence. Res je, da imamo tudi v Ameriki lepo naravo, vendar ni tista, v kateri bi se brezskrbno ulegel, se naspal in zasanjal o Sloveniji. Kmečka kultura bi se pa lahko izboljšala. Znanje našega kmeta je že zdavnaj prekosilo tehniko njegovega dela, pa naj še tako skrbno zloga drva za zimo in navaža listje za lego živini. Opazil sem, da so opustili tisto idilično žioljenje, ki se ga spominjam iz mladosti. Najbolj mi je ugajala krasota pod Gradom v Ljubljani s starimi razpokanimi stenami ob ulicah, obokanimi vežami in slikovitimi strehami. Te vrste stavb se še nisem lotil v svojem delu, rastejo pa pred menoj vedno večje in večje in bom počakal, da dozori cela močna kompozicija o tem. Tu in tam sem se srečal z Ivanom Cankarjem. Tudi ljubljanski trg nudi hvaležne pobude. Vendar pa v slovenski umetnosti tega nisem dosti opazil, čeprav je v Sloveniji vse tako čudovito izrazito. Gaspari je zelo blizu take umetnosti. Jakopič tako krasno sanja z resnico in pokaže globoko skrito žioljenje. Kaka moč je n. pr. v njegovem z ogljem narisanim lastnem portretu, v katerem se kljub temu kaže moč naroda, ki mu pripada. To je ena najmočnejših slik, kar sem jih videl v domovini. Druga je lesen kip Toneta Kralja, predstavljač Kristusa. Zelo izraziti so se mi zdeli tudi »Kozolci« Fr. Zupana. Ne mislim kritizirati umetnikov svoje domovine, ker vem, da vsakdo le počasi raste in moramo pozdravljati vsak napredek. Tudi mene bi kdo lahko obsodil, da nisem nič naredil. Želim pa po svoji moči doseči to, kar je v meni. Izraz tega bi mogel biti večji, kakor je, če bi ne bil v svojih mladih letih toliko trpel in mi je zdravje opešalo. Vedno sem se boril proti trgovski umetnosti in moja umetniška pot ni sladka... Kakršno je življenje, taka je pesem! Samo čitajmo Cankarjeva dela, pa bomo opazili, kako je živel. Še megla nad belo Ljubljano ga je morila...

Kakor vidimo, za Peruška umetnika ni programa razen programa življenja. Zanj ni učitelja razen večne učiteljice človekove narave. Zanj ni cilja razen enega: ujeti v umetnosti brnenje žic svoje duše. Zanj tudi ni sloga, ki bi prisegal na njegovo edino pravilnost, razen tistega, ki je v danem slučaju najprikladnejši duševnemu stanju in srcu najbližji. On je abstrakten in realen, kakor to potrebuje in občuti v danem slučaju njegova duša. Zato

tekmuje on enkrat z nenadkriljivimi abstrakcijami indijanske dekorativne in simbolične umetnosti; drugič pa v Michiganskem gozdu tako izrazi mogočnost in lepoto realne narave, kot tega še ni zmožgel slovenski umetnik.

Kakšna je njegova bodočnost? Ne bojimo se za moža, ki je ustvaril že omenjeni Michiganski gozd, indijanska tihožitja in globoko simbolične kompozicije svoje prve umetniške dobe; ne bojimo se za moža, ki je kot Cankar znal žrtvovati vso udobnost svojega življenja, da se je priboril v svobodo umetniškega sveta.

Ssanjo v duši je prišel Perušek v domovino, ni pa mu bilo to pot dano, da to sanjo tudi realizira bodisi v pozitivnem ali vsaj v negativnem zmislu; niti razočarati se ni utegnil, kar se

tolikim zgodi, ko obiščejo po dolgi odsotnosti rodne kraje. Kljub temu pa je njegova prva umetniška reakcija na domovino, kolikor jo dosedaj poznamo, trda in trpka, še najbolj sorodna Kraljevi, kateri je v »Jutru iz Ljubljane« celo vzporeden. Ta sorodnost nas znova potrjuje v naziranju, da sta brata Kralja najgloblje v domovinski grudi zasidrana umetnika. Če se ozremo po našem sodobnem umetniškem svetu, ne najdemo nikogar, ki bi bil bolj naš, kot so Jakopič, Plečnik, brata Kralja in Perušek.

SPeruškom se je prvič v naši zgodovini vrnil iz tujine že pozabljeni stric in nas potrdil v spoznanju naših očitih, a še ne priznanih vrednot.

NOVE KNJIGE

SLOVENSKO SLOVSTVO

Franjo Šuklje: *Iz mojih spominov*. I.—III. del, str. 217 + 204 + 276. Založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani 1926 in 1929.

Ivan Hribar: *Moji spomini*. I. del od l. 1853 do l. 1910, str. 507; II. del: Osvobojevalna doba str. 549. Samozaložba. Ljubljana, 1928.

Prvo knjigo Šukljetovih spominov smo na splošno ocenili že tedaj, ko je izšla; danes pa leži pred nami celotno spominsko delo Franja Šukljeta in Ivana Hribarja, dotikajoče se preko sedemdeset let našega javnega življenja, skoraj od tedaj, ko je začela vstajati na slovenskem političnem nebu prva zarja, do polnega svetlega dne lastne narodne državnosti. Oba moža, vidna junaka tega časa, nas v svojih obširnih pisanjih z avtentično razlago vodita v narodne in politične borbe ter v uspehe gospodarskega dela, v kolikor so bili ti uspehi sad političnega prizadevanja. Ker so ti spomini osebno pričevanje o preteklosti in iz neke notranje nujnosti podajajo takorekoč obračun o življenju, to tem bolj zanimivi in plastični, čim bolj sta oba moža ne samo različna značaja, ampak tudi izrazita nasprotnika; njuna pot se je mnogokrat križala ne samo v taktiki, ampak v osnovnem pojmovanju javnega dejanja in nehanja. Zato iz teh spominov skoraj sami po sebi vstajata dve antitetični podobi in pisatelja sta tudi sama dobro poskrbela za svojo antitezo. Ko bomo tedaj skušali oceniti te spomine s političnega in človeškega stališča, se tudi nam antitezi skoraj ne bo mogoče ubraniti.

Šukljeta srečamo najprej kot dijaka z revolucionarno gesto, nato bojevnika pri Kraljevem Gradcu 1866, dalje svobodomiselnega akademika, nacionalnega in temperamentnega profesorja; v politično življenje stopi kot ljubljanski občinski svetnik in dež. poslanec; kot državni poslanec je izvoljen na narodnem programu in se utabori v konservativnem vladnem Hohenwartovem klubu; v deželnem zboru se loči od radikalov in vodi narodno zmerno »elastikarsko«, to je vladno politiko; pozneje postane dvorni svetnik, glavni ravnatelj

drž. založbe šolskih knjig, je spet državni poslanec nar. napredne stranke, pozneje pa poslanec SLS in je končno kranjski deželni glavar; nepričakovano naglo se umakne v politični pokoj in posega v javnost predvsem še kot razborit član kar in avtoriteta. Hribarja zgodaj zanesejo tesne dijaške razmere v borbo za kruh, postane spreten in podjeten uradnik banke Slavije in je kmalu njen ljubljanski ravnatelj; vneto dela v narodnih društvih; poslovne razmere ga na popotovanjih seznanijo s širokim krogom pomembnih Slovencev in drugih Slovanov; zgodaj pride v občinsko in deželno politiko in postane 1896 ljubljanski župan. Pozneje je tudi ljubljanski državni poslanec, a ko cesar njegove šeste izvolitve za župana več ne potrdi, se tudi on umakne iz domače politike, vzdržuje pa živahne stike s Slovani zunaj države; med vojno je najprej v zaporu, pozneje v konfinaciji, nato sodeluje v slovenskem Narodnem Svetu; v novi državi doseže čast poslanika v Pragi in je končno kr. pokrajinski namestnik v Ljubljani.

Vsekakor sta oba dosegla kariero kot le redki Slovenci in sta s tem dokazala, da politično delo, dasi je naporno in razburljivo, še najhitreje odpira pot navzgor in da je politika, ki naj v prvi vrsti uveljavlja skrb za javni blagor (kakor je dejal Krek), že od nekdanj naklonjena tudi osebnim uspehom. Zato ima politično delo objektivno in subjektivno stran; pri nji ne upoštevamo samo osebnih zmožnosti, ampak njeno etično linijo, ki nas zanima kot politikov značaj, rezultanta subjektivnih in objektivnih sil, ki politika pritegujejo in mamijo. Pri politiku sta bolj kot v splošnem življenju nazor in linija isto in politična dejanja se ne dado nikdar opravičiti z drugačno miselnostjo. Šuklje je odličen parlamentarec, široko naobražen narodno gospodarski politik, delaven deželni glavar; njegove gospodarske zasluge za dolenjsko in belokranjsko železnico so neprecenljive; narodnosti ne sili v ospredje, skoraj ne moremo reči, da bi bila to zanj program. Svoj narodno politični nazor, bolj praktičen kot načelen, večkrat jasno pove, n. pr. takole: »Zdavnaj sem že dal slovo tisti popolnoma napačni misli, da bo jezikovno vprašanje rešilo slovenski narod pretečega mu pogina;

že zdavnaj sem vedel, da gre želodcu prednost pred jezikom, da se materijelno dobro situirani narod nikoli ne more iznaroditi, dočim se beraški narod v svoji materijelni bedi nikoli ne more vzdržati« (II. 123). V narodnostnih nasprotjih je za pomirjenje, proti vladi je taktik; kriterij »ali za vladno ali proti nji« mu je tesnosrčnost, ki je »precej dvomljive vrednosti celo v političnih zadevah, a naravnost nedopustna v gospodarskih pitanjih« (II. 23). Za »vestnega poslanca morajo vsaj redoma biti merodajni stvarni ozir« (II. 23). Kot realist in izrazit razumar zna Šuklje pregledati okoliščine in uganiti uspeh. Svoj namen doseže z vztrajnostjo in prebrisanostjo, zato nastajajo njegove zveze iz vrednotenja ljudi in po potrebi. Prav tako nastajajo njegova nasprotstva in sovraštva. Šuklje ni bil nikoli voditelj; voditelj ni mogel biti ne po svojem značaju ne po svojem duhu. Za svoje burno življenje in presenetljivo neenakomerno linijo najde vedno zagovor, da po svojih osnovnih življenjskih težnjah ravna vedno po boljšem spoznanju. Njegov zadnji apel mu je vest. Hribar je spreten gospodarski in politični delavec z močno agitatorsko potezo. Njegovih prijateljskih in političnih zvez se drži rodoljubna romantična čuvstvenost; njegova politična taktika je zdaj zabrisano revolucionarna, zdaj očitno vdanostna; nevzdržna lastna sredotežnost mu narekuje najrazličnejša dejanja, samo da imajo narodno obeležje (n. pr. spomenica Leonu XIII. — I. 216); njegovi gospodarski in narodni koncepti so precej posneti in se opirajo zlasti na češke zglede; njegovo podrobno gospodarsko delo je v občinskem svetu nadvse zaslužno, v večjih načrtih ga je seveda prehitel čas (regulacija Ljubljane); Hribar je zaslužen buditelj slovenskega vseučilišča in dejanski utemeljitelj naše Narodne Galerije in še neuresničene Akademije. Kot neposreden delavec, človek akcije, ljubi efekt, kot radikalni narodnjak ne tehta dovolj svojih dejanj; njegov zadnji priziv je večkrat ponavljana »zavest pošteno izpolnjene dolžnosti življenja«.

Toda postavimo oba moža v njuni antitezi na skupno osnovo! Njuna politična linija je v bistvu fevdalna, fevdalna, kadar službuje in kadar gospoduje, čeprav nosi demokratične poteze parlamentarizma. Fevdalstvo duhovno službuje taki absolutnosti, ki je v bistvu stvarstva le relativna. In taka absolutnost je pri Šukljetu pojem države — poosebljena država — pri Hribarju pa pojem naroda — imaginarno veličanstvo naroda. Tako pojmovanje ovira svobodno razmerje do dane avtoritete, zato vidimo, kako se Šuklje v vseh svojih visokih formah opira na ustavovernost. V okviru ustave, ki je govorila o enakopravnosti avstrijskih narodov, je njegovo narodno prepričanje našlo svoje zaščene; enakopravnost Šuklje teoretično tudi zahteva (II. 72), a čeprav dejanske enakopravnosti ne vidi, radikalnejšega narodnega načela kljub temu ne uveljavlja, niti ne manifestira zanj. Parlamentarne boje, ki so najočitnejši izraz neenakopravnosti slojev in narodnih skupin v državi, sodi kot merjenje sil in kadar manjšina pogazi večino, kadar se konča parlamentarizem, je konec države. To sodbo je z ozirom na Avstrijo točno tudi uveljavil (III. 10). Toda avtoritativnost obstoječih razmer je Šukljetu vendarle tolika, da pri njem ne najdemo kake drugačne narodne

kombinacije; parlamentarno fevdalna struktura tega moža se vsa izživlja v moči samega zakona. Vladni Slovenec Šuklje se ne počuti tesno v kompromisih, ki mu jih vsiljujejo njegovi uspehi, zato je njegova pot tako zavita in zato prinašajo njegovi spomini toliko obrambe. — Pa v bistvu nič manj fevdalno ni naziranje o javnem delu pri Ivanu Hribarju. Tu je fevdalstvo navzgor in navzdol. Ko Hribar silno poudarja absolutnost naroda, manjka njegovemu delu za moč in svobodo tega naroda predvsem demokratična poteza. Romantični služabnik sveti domovini je visok fevdni gospod, suveren še nesuverenega naroda. Izza mladih dni žene Slovana Hribarja romantična težnja k slovanski skupnosti, toda njegovo slovanstvo je precej periferično, reprezentativno in nima tistih pogojev, ki ustvarjajo osvoboditev naroda od spodaj; to slovanstvo je precej caristično in mu je bližja zunanja moč kakor pa n. pr. socialna svoboda naroda in se n. pr. s slovanstvom Krekovim ne da meriti, kljub temu, da je Hribar imel mnogo uspehov v ljubljanskih občinskih zadevah. Preznačilni nazori o narodni zgradbi so njegovi državniški predlogi iz l. 1919, zlasti v II., str. 486., ko mu je predvsem na skrbi enotna pravna in tehnična terminologija ter odprava tujk v srbohrvaščini in slovenščini. Tako absolutno narodno prepričanje je rado zelo raztegljivo. Nekdanjega radikalnega Slovenca ni oviralo, da ne bi bil v kranjskem dež. zboru podpisal pogodbe z Nemci in pojem jugoslovanstva se v II. knjigi »Spominov« spreminja po politični situaciji, čeprav vedno odlično poudarja tudi svoje slovenstvo. Za Hribarjevo politično linijo je značilno, da je glavne poudarke podal v II. delu »Spominov« in da to dobo morda vendarle pretirano imenuje: osvobojevalna doba. Po l. 1910 je Hribar po svoji prirojeni iniciativnosti res veliko obnavljal in na novo sklepal svoje politične slovanske zveze, vendar je treba vedeti, da so bile te zveze večkrat predvsem poslovne in da je Hribarjevo prizadevanje za slovansko skupnost doseglo svoj realni višek v snovanju slovanske — banke. Dasi je v Hribarjevem javnem delu tudi nekaj zunanjih protivladnih gest, vidimo, da je imel mnogo prilagodljivosti navzgor in je preko same lojalnosti skrbel za stvari, ki so za radikalnega Slovenca smešne (n. pr. prizadevanje za Gorupovo plemstvo ali trud, da pride v Ljubljano stanovati kak nadvojvoda, I. 179—189). — Da pa ne bomo krivični niti Hribarju niti Šukljetu, moramo pri oceni sociološke osnove njunega dela upoštevati zgodovinsko komponento, t. j. da sta oba vzgojena v dobi meščanskega narodnega prebujenja, ki se je začelo ed zgoraj in je kot politično delo veljalo predvsem gospodarjenje nad narodom, zakaj šele naslednji rod je sporedil politiko z narodno vzgojo in začel z izobrazbo spodnjih plasti. Sicer pa tudi Šušteršičeva glavna linija ni bila drugačna in podobno naziranje imajo tuptam politiki še danes. Toda Šukljetu samemu je po njegovi realistični usmerjenosti kmalu postalo jasno, ko je videl, kako poganja prve sadove Krekovo socialno delo. »Tudi jaz sem zahajal na tabore, udeleževal se sokolskih in pevskih izletov, navduševal se za lepe narodne pesmi in rodoljubne govore, kljub vsemu temu pa sem vendar bil v toliko hladnokrvnem opazovalec, da pri vsej stvari nisem mogel prezreti dejstva, da je bila vsa ta narodna prebuj-

nost po velikem delu le formalnost ter da s tem še izdajna ni bil zasiguran gospodarski, kulturni in socialni preporod našega ljudstva. Posebno se je moglo očitati temu gibanju, da je poleg njega vendar po vsej Sloveniji, zlasti pa na Notranjskem in Dolenjskem, bujno cvetelo *o d e r u š t v o*» (III. 19). Šuklje je po vsem svojem prepričanju zapadnjak, dočim je Hribarjevo slovanstvo neorganično. K sklepni označbi se vsiljuje še vprašanje, kakšno bi bilo Šukljetovo delo brez kompromisov, in pa če odštejemo vse osebne napake in interese obeh, koliko je vladni Slovenec Šuklje manj zaslužen kot radikalno narodni Hribar, ki je tudi znal uporabljati vladno taktiko? Tukaj stvarni presojevalec ne sme prezreti težnje po lastni državnosti, ki je najvišja čednost po svobodi stremečega naroda, in tu moramo dati Hribarju prednost ne radi njegove narodne radikalnosti, ampak ker najdemo v njegovem delu važne pobude za samostojno narodno zgradbo. Tu nam je zunanja podoba Hribarjeva jasna, dočim je Šukljetova problematična. Seveda se oblikuje sodba o storjenem narodnem delu zunaj knjig, ki sta si jih spisala ta dva moža, in na zgodovino tudi apelirata oba. In ker so nazadnje vsa javna dejanja, izločena iz osebnih čuvstev, tako enostavna moralna in etična resnica, lahko rečemo, da je bil Šuklje nadarjen in uspešen politik visoke vladne forme, Hribar pa nadvse ambiciozen in entuziastičen narodni delavec, ki mu pa manjka prava globina.

Oboji »Spomini« so lasten življenjepis in sami po sebi prinašajo zanimiv zgodovinski material. Absolutne vrednosti ves material nima, ker je marsikaj podoživljenega in ker povsod udarja na dan močno osebno čuvstvo. Toda zgodovinar ne bo mogel mimo tega materiala. V podajanju lastnega življenja pa sta si spominkarja docela različna. Šuklje je napisal iz svojih spominov skorajda zgodovino avstrijskega in slovenskega parlamentarizma. Delo je sestavljeno z intenzivnim studijem (Priatelj, Kolmer, spomini raznih parlamentarcev, zapiski drž. in dež. zbora, lastna korespondenca, časopisi i. t. d.); ocena političnih osebnosti je ostro zajeta, nekatere podobe — baron Schwegel! — so odlično izdelane. Toda središče vsega dogajanja in odločilno stališče pri presoji je lastna oseba. Delo ima zato obramben, dejal bi, oprostilen značaj. Ker je pisatelj močan in zgodovinsko izobražen oblikovavec, nam nudi že gotove formulacije, prežete s politično filozofijo. Kljub temu njegovo delo po večini ne bo moglo spremeniti zgodovinskih sodb in tako polemika z dr. Prijateljem ni uspešna; dejstva se dajo sicer v marsičem pojasniti, a spremeniti se ne dajo in kulturni zgodovinar jih bo vedno po svoje sodil. O nesporni zanesljivosti bi iz zgoraj navedenih lastnosti »Spominov« tuptam podvomil tudi iz nekaterih malenkosti (II. 79 se Hribar označuje kot župan, dočim še ni bil; o zvezi narodno-napredne stranke z Nemci nam ne odpre vseh srčnih koticov in najbrž bo obveljalo, da je bil prvotni iniciator te zveze res Šuklje sam, kar Hribar tudi izrečno poudarja, I. 451; čudno je tudi, da nam tako živahna priča domačega parlamentarnega življenja nič več ne pove o Heinovem padcu kot golo konstatacijo, III. 101). Kljub temu pa nam pisatelj nudi v »Dodatkih« bogat dokumentaričen material, tudi tak, ki zanj ni povsem ugoden.

Nasprotno podaja Hribar po svoji lastni izjavi (Predgovor II. dela) v prvi knjigi »Spominov« »kroniko«, v drugi knjigi pa je na široko odprl vrata najrazličnejšim čuvstvom, moraliziranju in polemiki — pa že prva knjiga ni »kronika«. Vsi ti spomini so široko pretegnjeni in neugodno literarni, v osebnih malenkostih nadvse izčrpni; v važnih stvareh večkrat odpovedo (n. pr. ustanovitve »Slovana« in Tavčarjevo solastništvo ima drugo, globlje ozadje, — Heinov padec je »kronist« zamolčal, pogodbo z Nemci po večini tudi, ker imenuje Šukljeta samo prvotnega iniciatorja, I. 451), marsikaj pa samo ogorčeno namiguje, česar bi iskren mož ne smel storiti. Njegova sklepanja so tam, kjer je treba globljega pogleda v ljudi in življenje, naivna in ne drže, navadno pa gredo preko meje biografije in zgodovine (n. pr. o Missiu, I. 254). Po večini so Hribarjevi spomini urejeni po predmetu in osebah, na katere opira pisatelj svoj avtobiografski material. Tudi ta ni povsem pristen (n. pr. se v I. 158 zdi njegovo znanje z Aškercem pobratimsko, dočim iz korespondence razvidimo, da je bilo precej formalno in je šele pozneje v Ljubljani postalo res prijateljsko). Najzanimivejši avtentični zgodovinski material so Aškerčeva pisma glede njegovega prihoda v Ljubljano, dočim je izmed sicer obširne korespondence marsikaj nevažnega. Istvo lastnega življenjepisa pa je, da nam pisatelj odkrije tiste posebne skrivnosti svojega življenja, ki ostanejo drugim prikriti. Posebno politično življenje se nam po svojem posebnem značaju tolikokrat skrije; ta igravec v javnem življenju ima za seboj tem več skrivnosti, čim više stoji. Ta pogubna tragika poklica, ki ima svojo čudno etiko, rada sili pozneje k izpovedi. Zato bi bilo nadvse potrebno, razbrati duhovni obraz obeh političnih praktikov, pogledati njun življenjski nazor in preizkusiti njegovo čistost v dejanju. Šuklje je po svoji temeljni lastnosti svobodomiselnost narava. Ta svojevrstna svobodomiselnost struktura, postavljena na pozitivizem, zaplami v ozkem domačem krogu do nasilnih nastopov, pozneje pa ji na širokih parlamentarnih tleh sožitje z duhovno nasprotnimi ljudmi ni več nemogoče; Šukljetov vedno misleči in nemirni duh začenja ločiti ljudi in stvari in doživlja svoj notranji preobrat, zato se tudi zunanje začenja odtegovati statičnemu slovenskemu liberalizmu, dokler se, čeprav neko tuje telo, ne priključi katoliški stranki. Toda Šuklje, vzgojen drugod, tudi tu ne zdrži, njegovo svobodomiselnost, nezavisno od verskega prepričanja, ima svojo linijo in si hoče ohraniti svobodo svojih dejanj. Taki možje se dobro počutijo samo v visokih oblikah in se v nižinah nikjer ne vžive; pač pa zaradi ambicije dajejo svoje moči na razpolago in z njimi vladaajo. Taka je Šukljetova nestalna podoba, iz katere je nastala sodba o njegovem slabem značaju. Toda k slabemu značaju ne spada toliko menja življenja kot nedoslednost med mislijo in dejanjem. — Hribarjeve življenjske osnove so prekrte z močno čuvstvenostjo. Njegova docela na zunanje umerjena narava si je pridobila neoblikovano svobodomiselnost, ki je praktično izzorela samo kot liberalno-napredno strankarsko prepričanje; kakih globljih duhovnih potreb in srčne nemirnosti ne razodeva. Dočim se zavita Šukljetova črta da izravnati, je Hribarjeva ravna pot duhovno težko opredeljiva.

V eliko nam odkrije tudi stil teh memoarjev. Šuklje je tudi v svojem stilu parlamentarec, zgovoren prepričevavec, ustvarjevalec mnenja in bravnivec interesov; v nekem oziru so ti spomini celo spodbudni; osnovna poštenost se kaže, ko osebno storjeno krivico skuša popraviti (n. pr. Tavčarju, III. 63). Tega o Hribarju ne moremo reči. Njegovo široko, nedisciplinirano pripovedovanje je po večini brez forme in tolikokrat prehaja v zdihovanje. (Neštétokrat beremo: »V srcu pa me je bolelo« i. t. d.) Ta avtobiografija se ne dvigne nikjer do mej tvornosti ali do skrivnosti stvarstva in gleda samo zunanje cilje življenja. Skupen znak pisanja je pri obeh pretirana egocentričnost. Ta egocentričnost je oba zavedla k veliki samohvali, ki je pri Šuklju več kot samo veselje radi storjenega dela in več kot mirno zadovoljen pogled na večer življenja, pri Hribarju pa je samo izvabljanje sočutja radi nehvaležnosti domovine, ki svojega sina ni dovolj nagradila. Radi te egocentrične sodbe o preteklosti se včasih zazdi čitatelju, kakor da je bila nekdanja primitivna Slovenija s svojimi politikujočimi advokati in poslanci, dežela samih ovčarskih kraljev. In čim globlje prodiramo v človečnost obeh pisateljev, tem bolj odbijajo poglavja, ki so docela osebna. Šuklje uporablja pri svojih portretih silne besedne barve, žgočo ironijo in ko označuje sposobnosti in značaj svojih oseb, si s superlativi celo nasprotuje; do sebe je vedno dobrotljiv in se nikdar ne sodi. (Celo važno izjavo, da »politika ni nobeno snažno rokodelstvo«, II. 122, je porabil v zagovor Iv. Tavčarja. Za sodbo o sebi in drugih prim. III. 105/6 in 136.) Osebni naturalizem zveni v III. delu na str. 51; odbija pa tudi poglavje XXVI. »Bist Du es oder bist Du es nicht? Thusnelda«. Pri Hribarju je drugi del, ki naj bi imel celo neke državniške osnove, pisan tako, da se zdi, kakor da je pisatelj izgubil čut do javne razsodnosti; bravec ostrmi že ob posvetilu in ocenjevalec mora molčati; tistim, ki vedo, da je Hribar hotel biti nekoč tudi literat, naj bi bil prihranil vsaj pesem »Šara« (II. 165—170) ali za okus naj bi bil opustil večkrat ponavljano izpoved: »Vse svoje življenje sem bil altruistično usmerjen«. Največ človečnosti razkrijeta oba pisatelja morda nehote v spominih na svoje lastno trpljenje in ko govorita o svojcih in prijateljih. Trpljenje človeka čisti, a zamolčano trpljenje ga veliča. Šuklje o lastnem trpljenju ne govori mnogo; kadar ga omenja, je kratek, močan in gane, dočim Hribar s široko epičnostjo popisuje svoj vojni zapor in konfinacijo ter jo odeva v mehkužno liričnost v času, ko je vsaka žena doživela svojo družinsko tragedijo in je toliko mož molče nosilo trpljenje, o katerem bi danes ne znali kaj povedati. Splošno pa naj bi veljalo načelo, da zasebne stvari ne spadajo v obračun o javnem delu, ali pa naj pisatelji gredo do zadnje neusmiljene odkritosti in naj bodo spomini zares konfesija. Bolj spadajo v javnost prijateljska razmerja. Tu nam je Šuklje s srcem narisal prijateljsko podobo Janka Kersnika. Pri Hribarju takega močnega prijateljstva ne najdemo, dasi vemo, da so politična prijateljstva steklene posode, ki se rade razbijejo, čim udarijo druga ob drugo. A da postavimo prijateljski zgled na isto stopnjo, moramo povedati, da je podoba prijatelja Ivana Tavčarja pri Hribarju ponižana, pri Šuklju pa mnogo bolj človeška. V sodbi neprija-

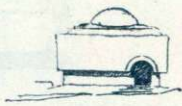
teljev se sicer tudi Šuklje ne kroti, a zavrniti je treba neplemenitost, s katero je Hribar (I. 409) postavil pred sodni stol svoje nasprotnike.

K ončno naj povzamemo še sodbo o duhovnem razmerju do sveta in o verskem nazoru. Oba moža, kakor smo ju bili razvili iz prvih časov realizma in pozitivizma, naravno nimata nikake mistike v sebi, toda značilno oba sodita Mahničev nastop kot pretirano motenje slovenskega miru, ne pa kot duhovno nasprotje. Čisto realistično govori Šuklje o svojem poznejšem verskem nazoru, ki ga označuje kot praktično krščanstvo, do katerega je prišel »zgolj notranjim potom« (III. 37) in se tako približuje naprednjaškemu tipu J. Mencingerja, v Hribarju pa je mogoče zaslediti nekak čuvstven deizem, ki ne zahteva moralnih obračunov in ga povsod zunanji pojavi zasenčijo. Docela odbije dejstvo, da je pripravljaj 1896 Aškercu kanonikat, tedaj ko je bil Aškerc miselno že daleč od svojega duhovništva. Kakor razumsko, tako se tudi duhovno zdi Hribar neizzorel, nedograjen človek, manjka mu globine in veličine.

A li so spomini le za preteklost, ali ni v njih seme za bodočnost? Ali sta naša pisatelja taka? Kakor smo videli, je pri obeh velika zavest, da je bilo njuno delo dobro in da je bilo prav opravljeno. Nedvomno sta oba važna igravca na pozornici našega javnega življenja, zakaj rod iz petdesetih let preteklega stoletja je bil močan in kaže mnogo junaških potez. Toda vsaka velika človeška podoba mora poleg talenta skrivati dovolj občečloveške globokosti in prave duševne lepote. Vohče se mora reči, da oba pisatelja prav s človeške strani najmanj pritegujeta in razkrivata tragiko slovenskega realizma. Zato njuni »Spomini« sedanjemu rodu ne morejo biti normativni, ampak so mu predvsem bogat studijski material. Tudi se je pojem narodnega dela ne le bistveno spremenil in poglobil; novi rod živi v drugih narodnih razmerah — ne brez zasluga obeh mož — predvsem pa se že kažejo obrisi docela drugačnega duhovnega življenja, manj osebnega, pa intenzivnejšega v iskanju tega, kar je bistvenega in absolutnega. Zato me je še ena misel spremljala ob teh »Spominih«: Krek bo našel desetine življenjepiscev, sam bi svojih spominov ne bil pisal nikoli. F. K.

I van Cankar: *The bailief Yerney and his rights*. Prevela iz slovenščine Sidonie Yeras in H. C. Sewell Grant. Uvod napisal Janko Lavrin. Založba John Rodker, London, E. C. 4, 1 Farringdon Avenue, 1930.

N a reklamnem ovoju s sliko požara Sitarjeve domačije označuje založnik Cankarja kot slovenskega Tolstoja. In če je ob katerem Cankarjevih del ta označba upravičena, je nedvomno ob Hlapcu Jerneju, ki ima tako v slogu ljudske pripovedi, v katerem je zasnovana in vseskozi vzdržana, kakor v slepi veri, s katero se Jernej bori za svojo namišljeno naravno pravico, res najbližja Tolstoju, posebno njegovim kmečkim pripovedkam. Vse dogajanje je prenešeno iz realne v legendarno ploskev in zato tako preprosto prepričevalno in mistično resnično kljub vsi svoji neresničnosti. S to premaknitvijo pa je Jernej iz posebnega slovenskega tipa postal občečloveški tip in njegova preprosta vsebina vsaki duši, ki tako pogosto zadeva na krivičnosti vsakdanjega realnega življenja, tako tolažilna, kakor so ji to-

lažilne najpreprostejše ljudske modrosti v pregovorih, pripovedkah, svetopisemskih prilikah in Tolstega ali Dostojevskega neizprosnih izpričevanjih pravice in resnice. Kdor dvomi o Jernejevi občečloveški kvaliteti, je prezrl to njegovo osnovno potezo. V nji je vsa skrivnost uspeha tega dela.

Z jedrnatim uvodom o Cankarju, njegovi vlogi v slovenski literaturi in njegovem delu je pisatelja Angležem dostojno predstavil naš Janko Lavrin.

Prevod gospe Jeras in H. C. Sewella Granta je skoro dobeseden in po večini vestno in točno prelit v angleški izraz. Za slovenski tekst je značilna skrajno preprosta ubranost sloga, ki se izogiba zamotanih konstrukcij in težkih figur. Predstavna in izrazna ubranost ljudske pripovedke sta vzdržani od prvega do zadnjega stavka, in to struno vzdržati se je prevajavcema precej posrečilo. Kljub tej splošni vrlini pa se je prevod na par težjih mestih nekoliko oddaljil od originala in ga parkrat celo zgrešil.

Tako je znani odstavek o bridkosti, ki je podobna zrnu (sl. str. 5, a. 6), manj nazoren kot v originalu, ker je prevajavec povzel samo smisel, ne pa celotne slike z njenimi značilnimi podrobnostmi. Doslovni nemški prevod¹ (str. 27) je mnogo učinkovitejši kot angleški.

Prav tako je pregnantni očitek dekle, ko najde Jerneja na zapečku (sl. 7, a. 7/8), v prevodu nekam nepotrebno gostobeseden, kar je značilno za prevajalčevo semintja nekoliko preprozično razmerje do originala. Tudi tu je nemški prevod (n. 29) slovenskemu bližji. Prevod prvega stavka »Dobro se ti godi, Jernej!« z »Well, Bartholomew, you are taking it easy« — lahko jemati, kvečjemu še: udobno si narediti kako stvar — je pa celo netočen in gotovo slabši od smisla originala.

Na str. a. 9 prevaja celo nekaj, česar slovenska izdaja (L. Schwentner, Lj. 1907, str. 8), iz katere je nedvomno prevajal, sploh nima, svobodna interpretacija pa v smislu izvirnika ni utemeljena, ko prevaja »prilezel je, sedel je široko, prešerno se je naslonil« s »then he looked over his shoulder and bending backwards towards Bartholomew called ant«. Zdi se, da ga je k temu zapeljalo, ker je prejšnji »lezel na zapeček« prestavil z »vsedel se je — sat down«. Zdi se, da slika Sitarjevega prešernega sedenja za zapečkom prevajavcu ni bila jasna, zato jo je parafraziral z »ozrl se je čez ramo in se sklonil nazaj k Jerneju«.

Dobesedni prevod za »črni študent« z »the black scholar« (sl. 15, a. 18) ali »der schwarze Student« (n. 39) se mi zdi nezadosten, ker poleg doslovnega in v danem primeru resničnega, ker je bil študent črno oblečen, ima pri nas ta izraz še drug pomen, ki je važnejši kot označba zunanosti ter bi mu bilo v jeziku prevoda treba najti adekvatnost.

Slika s pismom = postavo (sl. 20) se je prevajavcu razblinila, ker je obrnil zaporednost predstav (a. 24). Obrnitev zaporednosti originala se je prevajavcu maščevala tudi takoj malo dalje, ko je prevel (sl. 21, a. 24) »Star si, pa si že neumen, nič ti ne zamerim« s »Still, I forgive you, Bartholomew, but you are very dull, although you are so old«, kar se pravi: »Toda odpuščam ti, Jernej; si pa zelo neumen, čeprav si tako star«.

Po nepotrebem je razblinjen stavek »Jernej je čudoma poslušal« (sl. 22) v »Bartholomew still

listened as if he had been turned to stone«. Prav tako je ubita vsa poljudna monumentalnost izraza v »Tako je rekel župan in je vstal« (sl. 23) s prevodom »And having thus delivered him self, the Mayor rose to go«.

Stavek »Jernej je pobiral klobuk« (sl. 32) je preveden kar s celim pojasnilom (a. 37), vendar je pa smisel tu podan točno, dočim je v nemškem prevodu (n. 56) »hob auf« manj jasno. Uganka je zame, kako je prevajavec prišel do prevoda »The child lifted his face to Bartholomew, his eyes shining« (a. 39), ko se vendar isti stavek v originalu jasno nanaša na Jerneja in ne na otroka.

Plot (sl. 53) je prestavil (a. 63) s »free space«, četudi je za predstavnost kmečkega človeka plot važnejši kakor presledek med hišami; zato bi mu bilo treba najti odgovarjajočo angleško prestavo. Usodno nesporazumljenje pa je povzročilo prestavo (a. 78) »his face, like that of a goat« — obličje podobno kozjemu — za (sl. 65) »kozavi obraz«, kar pomeni pockmarked ali marked with small-pox.

Precejšnjo preskušnjo, potepuhova izvajanja (sl. 66 in a. 79), pa je prevajavec prav dobro prestal. Vstavek, da se je Jernej razveselil, ko je zaslišal sicer neprijazne besede, toda v svojem jeziku (a. 104, sl. 87), je po smislu opravičen in vsekakor potreben. Kljub tem opazkam pa sta prevajavca vestno in uspešno opravila svoje delo in zaslužita zanje vse naše priznanje in hvaležnost. Frst.

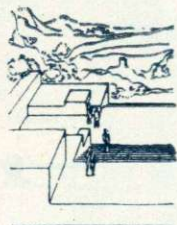
P O L J S K O S L O V S T V O

Desetletje prerrojene Poljske (Dziesięciolecie Polski odrodzonej). Spominska knjiga 1918—1928. — Izdajatelj in glavni urednik Marjan Dąbrowski. Uredil Peter Lot.

Izdal Krakovski dnevnik »Ilustrirani vsakodnevni glasnik« (Ilustrowany Kurjer codzienny). Kraków-Warszawa 1928.

Lani je Poljska priredila v Poznanju veliko »Splošno domačo razstavo«, nekako revijo vsega svojega gospodarsko-tehničnega dela v prvem svobodnem desetletju, letos (1930) za Veliko noč pa je Krakovski dnevnik I. K. C. izdal veliko spomenico »Desetletje prerrojene Poljske«, v kateri je mogoče videti ves umski in gospodarski razvoj tega desetletja izražen v številkah in karakteristikah največjih strokovnjakov. Poleg tega, da je omenjena knjiga enciklopedija vsega znanja o Poljski iz zadnjih let, je spomenica že sama po sebi svojevrsten dogodek kot materialna knjiga, mogoče večjega pomena v gospodarskem smislu kot književnem. Zato jo najprej označim v tem zunanjem, organizacijskem pomenu. Knjiga je izšla v veliki folio-obliki s 1212 stranmi teksta (ne na najboljšem papirju) in tehta 6 kg ter je dosedaj največja poljska knjiiga. Med tekstom, ki obsega 350 člankov, je objavljenih nad 4000 ilustracij, faksimilov in bakrotiskov. Vseh sodelavcev pri sestavi knjige (redaktorji, sotrudniki, stavci, administracija) je bilo 1117 in je izšla v 85.000 izvodih, za kar se je porabilo 75 vagonov papirja, t. j. 80 cm širokega v dolžini 21.600 km ali od Varšave do Nove Zelandije. Tako hoče ta spomenica že s svojim zunanjim pojavom manifestirati tehnično moč nove Poljske, edine evropske slovanske velesile. Poleg tega je še razmeroma poceni: v originalne platnice z vtis-

¹ G. Jirku v Niethammer-Verlag, Wien-Leipzig.

njenimi državnimi grbi vezana stane 60 zł. (okoli 400 Din), ki se lahko plačujejo v obrokih.

Knjigi je postavljena na čelu v faksimilu poslanica takratnega predsednika Poljske Akad. znanosti in umetnosti, slovitega jezikoslovca prof. Jana Rozwadowskega, ki ob pogledu na napake in delo prvega svobodnega desetletja napiše: »Naj nam Gospod vekov in usod odpusti in naj nam vsem pomožel!« Kot epilog pa je postavljen avtograf min. za promet inž. Kwiatkowskega z geslom: »Gradimo novo, od samih temeljev novo Poljsko!« Med ta dva — za Poljake veležnačilna vzklila — pa je razvrščena vsa tvarina v šestih delih.

Na kratko bi rad označil posamezne dele, da se vidi bogastvo in raznovrstnost snovi. **I. del:** Geografija, etnografija, demografija; pregled zgod. dogodkov na vseh poljskih frontah s svetovno vojno obenem; mirovna pogajanja in ustvaritev države, njen ustroj, glavna predstavništva, notranja politika, razvoj strank; zunanja politika (piše Zaleski sam!), obrana državnih meja (vojaštvo, policija...) ter razmerja do religij. —

II. del: Vpostavitev notranjega obrata: preureditev mest, komunikacije na zemlji, v vodi in zraku (letalstvo, radio). Pri tej priliki omenjam, da ima radio-postaja Wilno, ust. 1928, tudi *kukavico*, ki je v spomenici celo fotografirana z opombo: »Kukavica se je tako priljubila, da so jo posnele celo inozemske radio-postaje, n. pr. Ljubljanska«. Kako je torej z našo originalno kukavico? — Dalje: zdravilišča, letovišča in turiztika. —

III. del: Šolstvo in znanstvo s poročili iz vseh strok, kakor se uče po fakultetah; znanstveni zavodi (Akademija in številna provincionalna znanstvena društva); biblioteke, arhivi in znanstvene postojanke poljske v inozemstvu. —

IV. del: Literatura, upod. umetnosti, muzika, gledališče in film.

Ker nas zlasti poročila iz teh panog najbolj interesirajo, bom podal nekaj kratke karakteristike.

Praški profesor polonistike Marjan Szykowski je napisal informacijski članek o »novi poeziji« (651—657), ki jo karakterizira nekako takole, v shemi polkroga: na skrajnem desnem krilu so epigoni, dalje proti središču tradicionalisti, ki se pa vendar vsaj kolikor toliko razvijajo, čeprav enostransko; končno sta dve skupini, ki se tudi zdi, da spadata k preteklosti: ekspresionisti in na skrajni levi futuristi, ki se sicer izdajajo za pesnike jutrišnjega dne, pa se jim tudi ni posrečilo in so se razbili... Živi so ostali le »Skamandriti«, ki ne propagirajo nikakega programa, le novo umetnost, ki bo glasila sedanost in ne bo pretrgala zveze s kulturno tradicijo preteklosti. — K vsaki zgorajšnji oznaki imenuje zastopnike in jih karakterizira. — O »prozi« (658—662) je napisal skico docent za najnovejšo literaturo na Jagiellovski univerzi St. Kołaczkowski in tudi njegova sodba ni bogve kako pozitivna: to desetletje znači obubožanje poljske literature z ozirom na kvaliteto, dočim je kvantiteta precejšnja. Starejša generacija, slavna »Mlada Poljska«, razen Žerómskega in Berenta v tej dobi ni dala del, odgovarjajočih njihovim talentom (n. pr. Reymont, Sieroszewski), mlajša pa še ni dozorela. Sicer pa vso tvorbo zadnjih let razdeli v tri rubrike: so povesti z restrospektivnim sentimentom in esteticizmom do preteklosti; povesti iz vojne z elementom socialnim ali eksotičnim; in sintetične povesti iz sedanosti, nekaka kombi-

nacija vseh treh tipov. V okviru te klasifikacije omenja vse pomembnejše sodobne pisatelje. — Teoretik estetskih problemov, kritik in pisatelj Karol Irzykowski informira o »Kritiki« (663—666), kjer razbira lit. programe posameznih skupin po perijodičnih glasilih, razne časopisne polemike in estetske razprave, kritike najrazličnejših pravcev in področij (teater); izmed vseh pa izloči Boy-a Żeleńskiego, ki »stoji zase kot najpopularnejši kritik«. — Med drugimi je napisal pisatelj Śwetel sestavek o lit. organizacijah (672—674), Pen-klubu in pripravah za Literatisko akademijo; Muşzkowski o poljski lepi knjigi in karakterizira umetnostne knjigoveze; Kozicki piše v sodobnih teatrir i. t. d. So članki o regijonalistični politiki v literaturi, o arhitekturi, upodablajočih umetnostih, posebej o dekoracijski in o varstvu spomenikov (Szydtowski) i. t. d. Imenoma pa bi navedel še en članek, ki se mi zdi z najširšim obzorjem pisan. Krakovski romanist St. Wędkiewicz, urednik najboljše sodobne kulturne revije poljske »Przeglądu współczesnego« je napisal članek »Humanistične vede« (569—586), kjer z njemu lastno fenomenalno erudicijo in točnostjo označi višino in vrednost celokupne poljske znanstvene produkcije. V svojem univerzalizmu obseže znanstvene rezultate celega desetletja in to na najrazličnejših področjih: v bibliografiji in arhivelistiki, znanstvenih organizacijah, v iskanju metod, pedagogiki in pravu, iz zgodovine vojsk (zanje je poseben docent na Univ. Jag.), slavistike i. t. d. Pri poljski filozofiji pogreša razprav iz etike in estetike; pri lit. zgodovini pa ga preseneča veliko razprav iz novejšje literature, »ki je vkljub protestom mladine eliminirana iz univerzitetских predavanj in zato morajo tem bolj zanjo skrbeti neoficialni kritiki, privatni učenjaki«. Ta članek ima posebno vrednost kot zgled sintetičnega podajanja obširne tvarine na malem prostoru, ocenjenega iz globoke perspektive. — **V. del:** Socialni ustroj: zadružništvo (denarno, mlekarstvo... živinorejsko...). Poljaki za mejami in v emigraciji. Fizična kultura in sport. Žensko gibanje. Ljudska prosveta. — **VI. del** je izmed vseh najširši in obsega splošni razvoj gospodarski: bančne in denarne organizacije, gospodarska politika države: samooblasti, kmetijstvo, rudarstvo in industrija; trgovina, finance in zavarovalnice. In na samem koncu: gospodarska veda in publicistika.

Knjiga je urejena monografično in ima v prilogi važne dokumente, mape in stvarni pregled državnih institucij in besedni imenik, ki omogoča hitro orientacijo. Sotrudniki so večinoma sami vseučiliški profesorji, visoki državni funkcionarji in priznani publicisti, kar daje doneskom brezdvomno svojo ceno.

Kakor je bila Poznanjska razstava dokument prerojene Poljske iz kamenja, železa in lesa, tako je ta spomenica priča z besedo in sliko. Zato je neobhodno potrebna vsakemu — posebno inozemcu — ki se hoče upoznati z novo Poljsko v njenem enciklopedično širokem pregledu. Sicer je pisana s stališča poljske samozvesti in ponosa, ima znak oficijelnosti, kar zahteva ponekod morda kritičnejšega branja, ima pa svojo vrednost že kot poljski tiskarski akord in kot zbirka informativnih člankov iz področij, ki so bili večinoma baš za to spomenico prvokrat s stratežičnega stališča pregledani in ocenjeni. Tine Debeljak.

DELO SLIKARJA H. GREG. PRUSHECKA-PERUŠKA

53. Gregor Perušek, Lastna podoba

Klasični na ⁱⁿ arsuil 12,2 c
kvadrat

54. Gregor Perušek, Loški potok

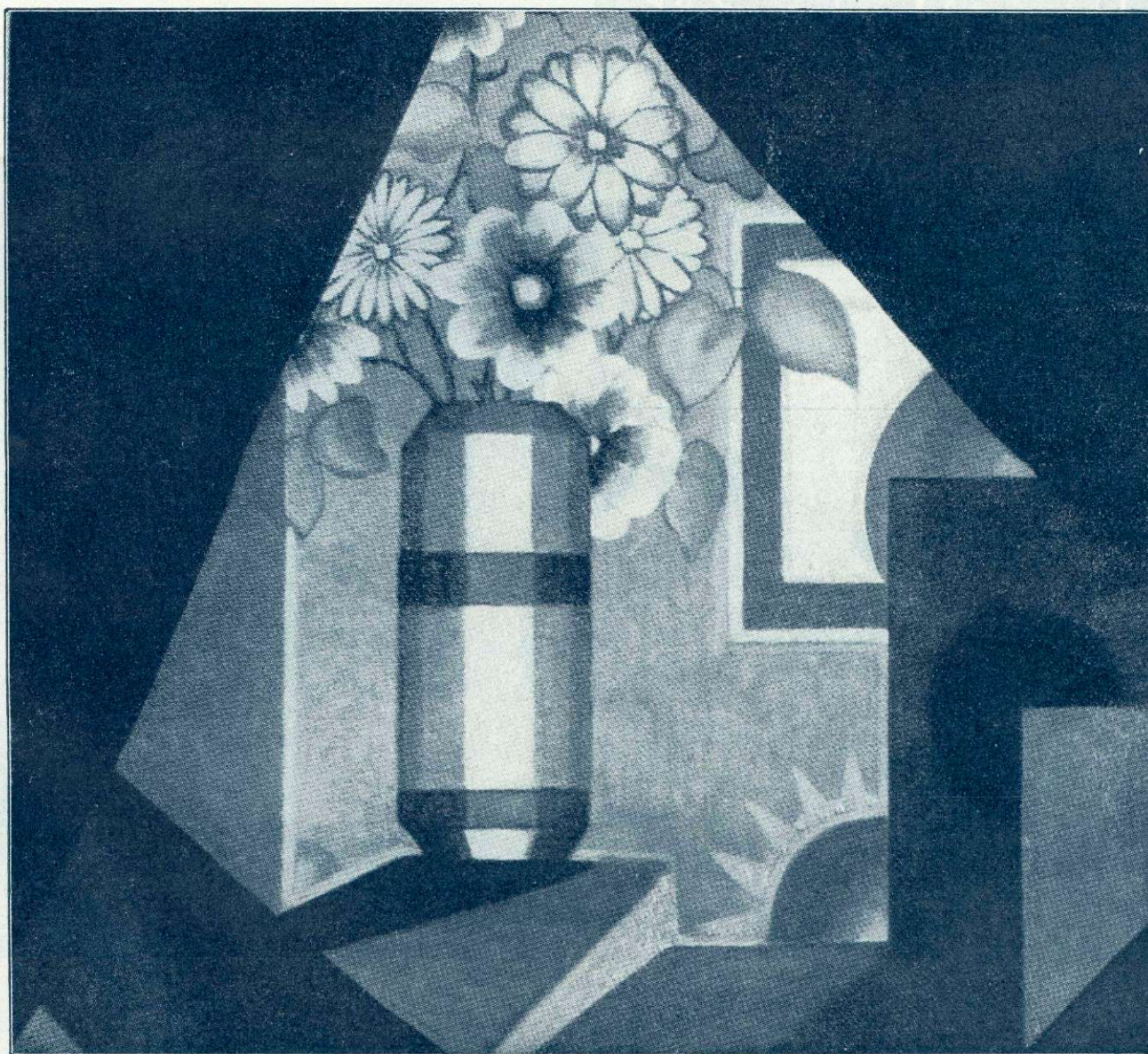

55. Gregor Perušek, Pokrajina iz Arizone

kvadrat 12,2 cm

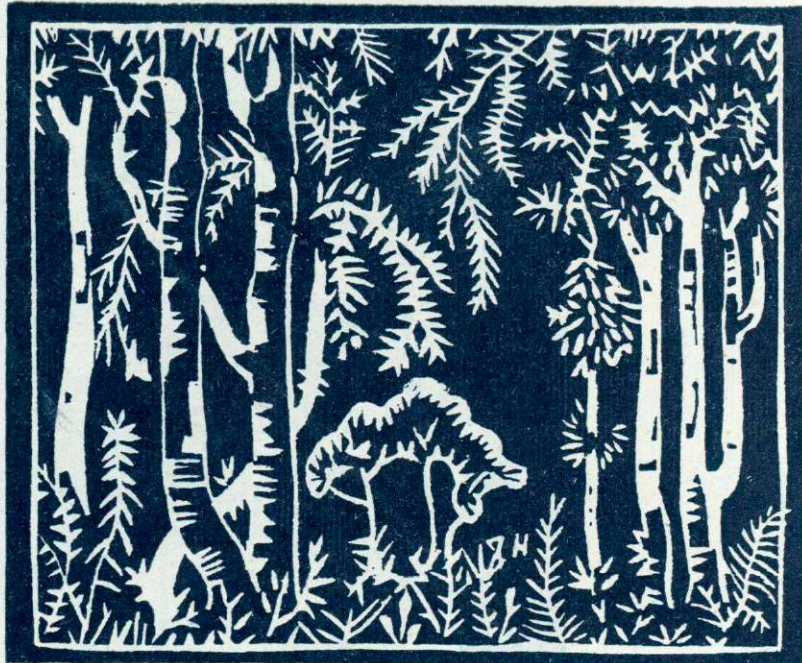
56. Gregor Perušek, *Na bregu*

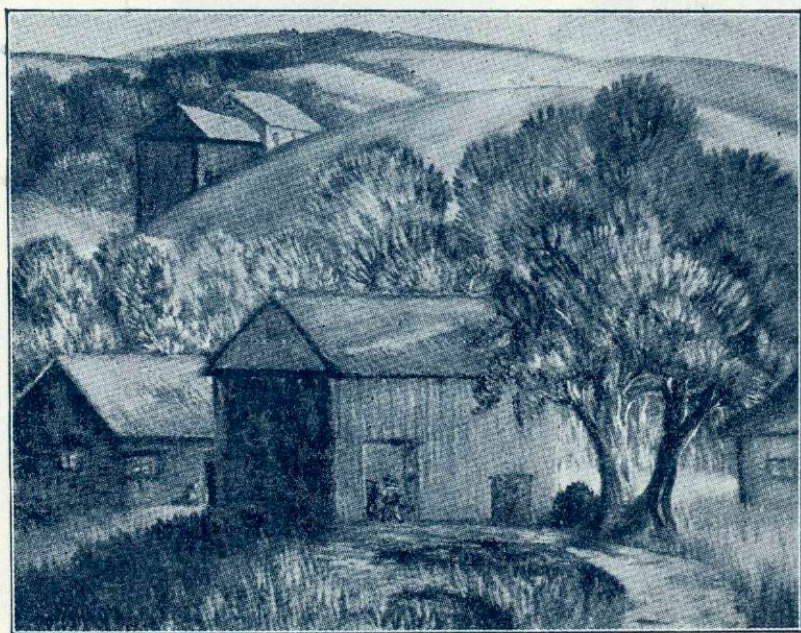
57. Gregor Perušek, *Tihožitje*

58. Gregor Perušek, Trg

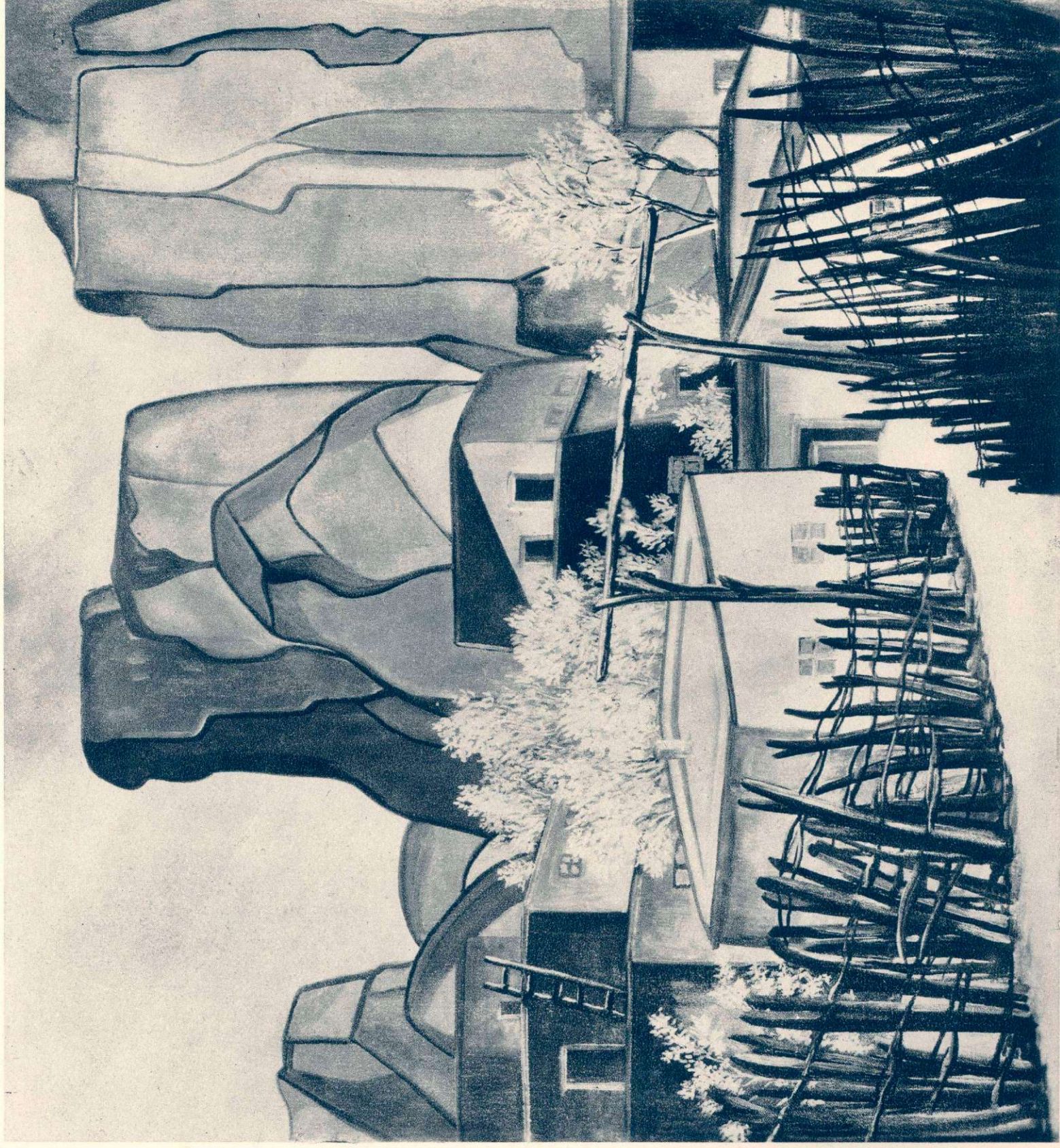
60. Gregor Perušek, Gozd

59. Gregor Perušek, Pokrajina

61. Gregor Perušek, Ljubljansko jutro

H. G. Prusheck-Perušek, Indijanska vas

IZ NAŠE DNEVNE KULTURE

PRI SV. JOŠTU

V stari lipi je završalo:

»Joža, čuj,
kje so hrasti, ki so tod rastle?
Pripoveduj!«

Zdiznil sem se in v zadregi
rad bi molčal,
pa me je iz lipe bodrilo:
»Kaj bi se bal?«

Z roko sem šel za uho, se popraskal.
»No?«
Res mi težko je, doktor! — »Pojdi, pojdi, fant!«
No, naj pa bo!...

»Hrasti? Nekaj jih padlo je in so strohnili,
Bog jim daj dobro, pravi čas;
drugi, kdo bi verjel, se v mizeriji redimo,
na primer jaz.

Tretji so suhi, kaj bi rekel, ko trska,
o želodcu tožijo,
a veš, o njihovih polnih koritih
čudne pravljice krožijo.

Četrty so zdravi in jedri ko včasih,
samo že buržujejo
in kapitalne trebuščke — kdo bi zameril —
zadovoljni zgledno pestujejo.

Sram jih je vseh lačnih in žejnih,
nad strganimi se zgražajo.
»Saj ne znajo živeti!« pomenljivo
mežikajoč si opazajo.

Peti — naši ljubi izvoljenci —
lepo jim pritrjujejo
in vsi zadovoljni na tvoj račun
zasluge za narod in zase kujejo.

Še bi povedal ti to in ono,
a saj poznaš Ljubljano,
še za te nedolžne besede
se bo neznanski znesla nad mano!«

V stari lipi je zahreščalo,
ko da se je v viharju zlomila —
v tiho mesečno majsko noč
ura duhov je odbila...

Joža Lovrenčič

PREJELI SMO V OCENO

Ivan Cankar: *The Bailief Yerney and his rights*. Prevod iz slovenščine: Sidonie Yeras in H.C. Sewell Grant. John Rodkez, London, 1930.

Narodna starina, zv. 20. Ur. dr. Jos. Matasović, Zagreb, 1930. (Iz vsebine: V. Heneberg:

Gradine i gradišta po Medvednici. — Isti: Ruševine Susedgrada. — Artur Schneider: Perivoji, vrtovi i šetališta u starom Zagrebu. — M. Kus-Nikolajev: Naši muzeji. — Zapiski in nove knjige.)

Slovenski tisk, zv. 9. Zveza faktorjev, Ljubljana, 1930. (Iz vsebine: M. Ambrožič: Tiskar nar O. Bamberg. — A. Sovrè: Šest resnic o tujkah. — M. Ambrožič: O različnih tehnikah tiska in njih posebnostih. — M. Ambrožič: Srečko Magolič. — J. Šlebinger: Slovenska bibliografija za leto 1930. — Jezikovno rešeto.)

Jón Svensson: *Die Geschichte des kleinen Guido*. Erzählung für die katholische Jugend. Herder & Co., Freiburg im Br., 1930. (Zgodba 1925 v duhu svetosti umrlega Gvida, sina grofa de Foutgalland, ki mu je René Bazin napisal navdušeno posmrtnico. Gvidova mati je napisala prve zgodbe iz njegovega življenja, ki so vzbudile pozornost.)

Brackel: *Cirkuški otrok*. Roman. Prevel I. V. Ljudska knjižnica, 35. zv. Jugoslovanska knjigarna, Ljubljana, 1929.

Božji spevi. Pesmi cerkvenega leta za mešani zbor. Uredil Vinko Vodopivec. Goriška Mohorjeva družba, Gorica, 1929.

»Kres«, list za mladino, leto I. Ljubljana, 1930.

»Cvet«, list za mladino, leto I. Ljubljana, 1930.

Centralnaja Evropa. I. (III.) 1. Praga, 1930.

Izložba Udruženja grafičkih umjetnika u korist gradnje umjetničkih ateljera u Kraljevici. Katalog razstave 1930. Zagreb.

Julius Langbehn: *Der Geist des Ganzen*. Zum Buch geformt von Benedikt Momme Nissen. Herder & Co., Freiburg im Br., 1930. (Ta knjiga vsebuje v organsko celoto sestavljeno duhovno zapuščino znanega borca za duhovni preporod Nemcev in konvertita Julija Langbehna. Sestavil jo je njegov prijatelj in sodelavec dominikanec Momme Nissen in ustvaril delo globokega koncepta, velikih resnic in polno občudovanja za vrednote katolicizma. Kljub temu, da je J. Langbehn - der Rembrandt-deutsche že 25 let v grobu, so njegovi članki še vedno aktualni in priporočljivi za čitanje inteligenci, ki stoji oči v oči s preporodnim problemom.)

Lexikon für Theologie und Kirche. Hsg. v. Dr. Michael Buchberger. I. Band: A — Bartholomäer. Lex. — 8° (X in 16* str. in 992 stolpcev). Herder & Co., Freiburg im Br., 1930. (Enciklopedija srednjega obsega — deset zvezkov po okroglo tisoč stolpcev —, po snovi izredno bogata — obsegala bo nad 30.000 član- kov! —, po obdelavi solidna, po tehnični ure- ditvi in tipografski izvedbi vzorna. Točna in- formacija o katoliški teologiji in cerkvenem življenju v preteklosti in sedanjosti, pa tudi o drugih krščanskih cerkvah in skupinah, o ne- krščanskih religijah, filozofskih in religioznih

pojavih in strujah. Za 1. zvezek, ki je pred nami, je napisalo članke okoli 350 sodelavcev. Bizantinsko teološko literaturo obdelujejo A. Ehrhard in francoski asumpcionisti Grumel, Janin, Jugie, Laurent in Salaville. Vse hvale vredno je, da so se sprejele v tekst tudi ilustracije, zlasti pa zemljevidi. Prvi zvezek zasluži najtoplejšo pohvalo. — Lkm.)

Pierre Delsuc: *Die schwere Nacht von Kerviszell. Ein Fahrtenabenteuer.* Nemško Ernst Drouven. Iz zbirke: *Fahrtenbücher*, I. Herder & Co., Freiburg im Br., 1930. (Napisano od devetnajstletnika, ki je prejel za to knjigo nagrado francoske akademije. Skavtske pustolovščine, napisane zelo napeto.)

Cam: *Das Auto ohne Rücklicht.* Ein Fahrtenabenteuer. Nemško G. A. Lutterbeck. Herder & Co., Freiburg im Br., 1930. (Detektivska zgodba; skupina skavtov pojasni zagonetne tatvine radija.)

M. Bajuk: *Vodnik po ljubljanskih pokopališčih.* Jugoslovanska knjigarna, Ljubljana, 1930. (Seznam za domačo kulturno zgodovino važnih grobov s kratkimi podatki o pokojnih.)

Kulturna izložba Julijske krajine 27. aprila do 7. maja 1930. Beograd, 1930. — Katalog umetnostne razstave (cir.). Ljubljana, 1930.

Julijska krajina. Nacionalno-kulturni pregled (cir.) Uredio dr. Lavo Čermelj. Povodom kulturne izložbe Julijske krajine v Beogradu. Ljubljana, 1930.

Anica Černejeva: *Metuljčki.* Pesmi. Zvezna tiskarna v Celju, 1930.

France Bevč: *Julijan Sever.* Književna družina »Luč«, Trst, 1930.

Knjige Slovenske Matice za leto 1930.:

1. J. Šlebing: *Publikacije Slovenske matice* od leta 1864. do 1930.

2. P. Calderon de la Barca: *Sodnik Zalamejski.* Poslovenil Oton Župančič.

3. in 4. Wl. St. Reymont: *Kmetje.* II. Zima, III. Pomlad. Poslovenil Joža Glonar.

Etnolog. Glasnik kr. Etnografskega muzeja v Ljubljani. Urejuje dr. N. Županič. L. IV., sn. 1. Ljubljana, 1930. (Iz vsebine: K. Oštir: *Pred-slovansko sebyr »zadrugar«.* — St. Vurnik: *Kmečka hiša Slovencev na južnovzhodnem pobočju Alp.* — Rud. Kriss: *Volksreligiöse Opfergebräuche in Jugoslavien.* — N. Županič: *Reka Erak.* — Fr. Kotnik: *Pogodba za dobavo lesa, sklenjena med mozirskim tržanom in Zagrebčanom leta 1796.*)

C. Collodi: *Die Geschichte vom hölzernen Bengele.* Lustig und lehrreich für kleine und große Kinder. 29.—34. izdaja. Herder & Co., Freiburg i. Br., 1930. (Prevod priljubljene italijanske otroške knjige C. Collodija z naslovom *Le Avventure di Pinocchio.* Slovenski prevod je pred leti priobčil »Domoljub«.)

Dr. Bernhard Villinger: *Die Arktis ruft.* Mit Hundeschlitten und Kamera durch Spitzbergen und Grönland. — V zbirki Fremd-

land — Fremdvolk, ki jo izdaja dr. Jos. Schmid. Freiburg im Br., Herder & Co., 1929. (Knjiga pripoveduje o zanimivih, pogosto napornih doživljajih pisatelja v območju Arktide, zemlje večnega ledu, severnih medvedih in potovanjih s sanmi in ladjami v nevarnostih radi megle in ledolomov. Prvi del pripoveduje o doživljajih rešilne ekspedicije, ki je iskala ponesrečenega raziskovalca Schröder-Stranza leta 1913. Drugi del pa govori o manj nevarni ekspediciji, ki jo je vodil v kraje večnega ledu pisatelj po naročilu Universum-Film-Gesellschaft iz Berlina leta 1926.)

Storeli Dino: *Virovi srca.* Prve lirske pjesme. Dubrovnik, 1930.

Slavko Slavec: *Rakeževa Liza* in drugi spisi. Biblioteka za pouk in zabavo VII. Trst, »Edinost«, 1930.

Ljudmila Poljanec: *Mati.* Tri lirsko-dramatske slike. Uglasbil Vasilij Mirk. Maribor, 1930.

Letopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za god. 1928/29. Sv. 42.

Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena. Knj. XXVII., sv. 2. Urednik: Dr. D. Boranić. Zagreb, Jugosl. akademija, 1930. (Iz vsebine: B. Širola: *Problemi našeg muzičkog folklor.*)

Gr. Božović: *Sa sedla i samara* (cir.). Beograd, S. B. Cvijanović, 1930.

Državna hipotekarna banka kraljevine Jugoslavije (prede Uprava fondova), osnovana 1863. godine. Poročilo za poslovno l. 1929.

Mladič: *Zakon o tisku z dne 6. avgusta 1929.* Jugoslovanska knjigarna, Ljubljana, 1930. Tekst zakona o tisku s 6. 8. 1925 z vsemi dopolnitvami in izpremembami po tiskovni noveli s 6. 1. in 11. 1. 1929, uvodnem zakonu k kazenskim zakonom s 16. 2. 1929, kazenskem zakoniku s 27. 1. 1929, zakonu o izvrševanju kazni na prostosti od 16. 2. 1929 in zakonu o zaščiti javne varnosti in reda v državi s 6. 1. 1929, z nad 100 važnejšimi in zanimivejšimi razsodbami kasacij in višjih sodišč.

Ciril-metodijska ideja v luči vere in kulture. Ponatis iz »Križa« leta 1929. Ljubljana, 1930. (Vsebuje referate dijaškega ciril-metodijskega tečaja na Sv. Joštu 1929 in pregled slovstva o ciril-metodijskem in slovanskem vprašanju.)

Otto Ganzmann u. Charles Gresard: *Lehrbuch der französischen Sprache für Handelslehranstalten.* I. T. Für Anfänger. Herder & Co., Freiburg i. Br., 1930. (Vsaka lekcija tvori leksikalno in gramatikalno enoto. Vsakokratna tvarina se ozira na potrebe trgovine, pa tudi starost učencev. Upoštevajo se načela delovne šole. Vsebine: Učbenik, čitanka, tabele, nepravilnosti, besednjaki.)

Jadranski almanah za l. 1925—30. Ur. Rado Bednarik. Gorica, »Adrija«, 1930.

Jovan Kršić: *Moderna češka lirika.* (Cir.) S. B. Cvijanović, Beograd, 1930.